

ВЕЛИКА
КАЛАБАНИЯ



1976

Лиш для студій!

На правах рукопису!

Рабін Натан Гановер:

В Е Л И К А К А Л А Б А Н Я

(Н А Д П Р О П А С Т Ю)

Накладом Дослідників Минулого)

Вінніпег

-

1976

В С Т У П Н Е

Публікація книжки "Велика Безодня", чи в достівному перекладі "Велика Калабаня", появляється тут уперше на мові українській взагалі!

Її зміст говорить про "масакру жидів Хмельницьким, 1648-1649 рр."

Хоч автор часто покликається на Святе Письмо та Талмуд, то це служить йому хіба до окремої інтерпретації, бо для автора ^{ва}жна "кабала", а не правда.

"Велика Калабаня" була написана ^вприбл. 1653 року та була спершу відома у різних відписах, рукописах, а теж в усному переданні. В такому то стані, підсичувана була що-раз більшою ненавистю до українців і України, — вершком чого були найжахливіші проклони Гетьмана Богдана Хмельницького, Кривоноса, Павлюка та ~~всього~~, ~~що~~ ~~е~~ українське.

У світі не було і немає більше ненависницької літератури, від проклонів рабіна ГанOVERA.

Ця пересичена ненавистю і проклонами писанина, була кілька раз видавана у формі книжки, щось у роді підручного "молитовника" для виховання жидівського покоління, яке виростало в ненависті та в бажанні помсти на всіх українцях.

Цю помсту жиди ~~зна~~менито виконували в тзв. ССРСР, а зокрема в Україні за Леніна, Сталіна і т. д., як комісари, прокурори, кати!

Одначе ненависть жидів до українців ще не вигасла.

ВСТУП АВТОРА

'Я людина, що бачила прут Його лютости.' (Лямент). Коли Бог вигладжував свій нарід, Ізраїль, Його перво-народжених. Від неба до землі, Він розкинув прекрасний і славний край - Пелешу. 'О, ясний є положенням, радість всього світу' (Псал. 48:3). Господь проковтнув безпощадно житло Якова (Лямент).

Все це було передбачене коволом Давидом (мир йому!), коли він пророкував здуку татарів і греків, щоб знищити Його вибраний нарід Ізраїль, в році 307Г (дослівно: 408 р; значить (5)408 рік від сотворення світу, пояснення Ч.Ем.), від сотворення світу.

Греки у свій типічний спосіб предложили такий ультимат жидам*): Той хто бажає остатися живим, - мусить змінити віру і публічно виректися Ізраїля і Його Бога. Одначе жиди не зветали уваги їхнім словам, але простягали свої шкї, щоб бути вбиті на освячення Його Святого Імені. Між ними були красві вчені, а також мужчини, жінки і діти, вся громада. Хай Бог відплатить, помстить їх і поверне нас до свого краю.

Ця трагедія предсказана була королем Давидом, (мир йому!), у Псаїмї 32., де він каже: 'Для того- (Аль 307Г) хай кожний побожно молиться до Тебе в час, коли Тебе знати можна' (Л'етг М'тцо), і тд. - так, щоб ніяке лихо не могло прийти. Букви слів Л'етг М'тцо (в час, коли Тебе знати можна), мають це саме значення числове, як ті ЯВАН В'КЕДАР ЯХДАВ ЧУБАРК (грек і татарин злучаться разом).

Собака і кіт зробили альянс, щоб викоренити нарід Ізраїля, що є полібний до жертвенного ягнятка.

Це сталося в році (408), від сотворення світу- (307Г), опускаючи перше число (5). Псалом 69 також говорить про ті трагічні події.

Там є сказано: 'Спаси мене, Господи, бо води є; прийди навіть по душу, бо я потапаю в глибокі і калябані, де немає на що стати. Я є у водах глибоких, а повідь поглотує мене і тд.'.

*) Гановер всюди живає слово 'Яван, Єванім-грек, греки, так називає українців, бо були греко-православної віри.

307Г - це дослівно 408, а додати 5, то буде 5408 р. від сотворення світу (1648).

'Такоті Б'євен метцуляг' - я потапаю в глибоку калабаню, баюру, є з цією самою числовою важністю, як Хмель вкедар б'єван яхдав Чубару (Хмелі і татари з'єдналися разом з 'гнеками', злучені і хробак (скорпіон) і оси. 'Шібболетг (повінь), є числово рівне до Хмельницький, гаяван, О, кедар (Хмельницький, греки, татари).

Шатафанті Шетей (злість і злоба похлинули мене бо в польській мові ім'я Хмелецькі є злучене з шляхетністю, тоді, коли росіяни звать його Хмель.

Рабін Якіль Міхель, шеф жидівської громади і голова святої конгрегації в Немирові, душа якого вишла чистою, для прославлення його Імені, пояснює слово Хмель, як того, що репрезентує перші брязи букви Кевле Маніях Яві Д'олям (він буде попелом в боях Месії).

А після него прийде нога посланця.

Я назвав мою книжку 'Євен Метцуляг' (Глибока Калабаня), бо слово плальміста вказує на ті страшні події, і говорить про гнобителів - татарів і українців, а також про архи-ворога Хмеля, нехай і його ім'я буде вимазане (прокляте), хай Бог пошле прокляття по нім. Тож ця книжка буде хронікою, щоб служити майбутнім генераціям.

Я задержувався довго над причинами, що привели до тієї великої катастрофи, коли українці і татари з'єдналися, щоб повстати проти Польщі, хоч оба завжди були ворогами. Я записую всі більші і менші сутички, а також і зріст зла та переслідувань, а теж і дні, в яких ті жорстокості відбувалися так щоб кожний міг калькулювати дні, в яких загинув з його рідних хтось, - та святкувати належно ті спогоди.

В додатку я також оп'ясав звичай і практичне життя у Польщі, що йшли по шляху добра і справедливості. Все те я зробив у глибокій вдячності Богові. Я оснував це на б'є стовпах, на яких стоїть і світ (так учить тора). Я писав це в ясному і зрозумілому стилі, надрукував на гладкому і чистому папері.

Тому купуйте цю книжку негайно! Не жаліть її грошей, щоб я ще міг видати книжку 'Н'та Шаашуім'

(Рослина Пасолоди), яка обіймає гомілії (молитви) П'ятчкнижжя, яких я є автором. Бо за ту доброту Господь держатиме вас від злого і нещастя та при спішить прихід Месії. Амінь, так, щоб це була воля Того, що перебуває в розкошах.

Це є слова автора Патана, сина мученика рабіна Мошка Гановера Ашкеназі (хай пам'ять праведного буде благословенна, хай Бог помстить його кров), що мешкав у святійгороді Заслав, близько святої громади Острогов в провінції Волинь, в краю Русь.

І. ВЕЛИКА БЕЗОДНЯ

В 5345 (1585) за єп творчості короля Ягмонта Шведського, що панував над королівством Польщі, та, що в році 5352 (1592), оженився з Анною, жінкою шляхетного походження. Вона була кузинкою імператора Рудольфа і дочкою князя Карла, що був сном імператора Фердинанда (благословенної пам'яті)

Ці відомості я знайшов при кінці книжки 'Цемах Давид' (Стріла Давидова); хроніка Давида, видана вперше 1592 р.).

Король був лагідний і справедливий чоловік. Він любив справедливість і любив Ізраїль. В його днях релігія Папи (католицька) прийшла до сили у польському Королівстві. Передіше більшість з князів та панівної шляхти належали до грецької православної віри, тож визнання обох вір були трактовані рівною увагою. Однак король Ягмонт підняв статус католицьких князів та шляхти понад українську шляхту, так, що багато з них покинули греко-православну віру, а прийняли католицизм. А широкі маси, що визнавали греко-православну Церкву поступово зубожіли. На них дивилися всі згори, як на щось низьке і дике і так зробили їх невольниками і слугами польського народу та жидів. А ті поміж ними, що їх управляли, як воїнів, були списані королем та служили його армії. Цю групу, що мала около 30 тисяч воїнів називали козаками. Вони не платили податку ні королеві, ні шляхті. Їхнє ж спільне завдання було охороняти кордони, що діля

ли (Малу) Русь і Королівство від татарів та охо-
роняти країну від татарських нападів. Бо татари
завжди були 'камнем преткновення' та скалою об-
раз для польського Королівства. Між українцями і
татарами завжди існувала ворожнеча в наслідок
постійної боротьби між ними.

Отже, козаків втішалися привілеєм наче шляхта
та були вільні від податків. Решта ж українців -
були жалюгідним і поневоленим барахлом, слугами
вельмож та шляхти.

'Іх життя було гірке у важкій праці, у ванні
та цеглі та в різних родах служб у домах і в по-
лі'. Шляхта наложила на них великі податки, а ін-
коли деякі допускалися жорстокосте та тортур,
змагаючись переконати їх, щоб прийняли католицти-
зм. Так нужденно і низько вони впали, що всі кля-
си людей, навіть наїнижчі між ними (значить жида),
сталися їхніми панами!

II. ТУТ Є РЕЕСТР МАСАКРИ НАЛИВАЙКА (Хай його ім'я буде прокляте!)

В році 5362 (1602), згідно з меншбільшим обчи-
сленням, на 17 році панування короля Жигмонта, по-
встав український священник на ім'я Наливайко, -
щоб помстити жорстоке переслідування його людей.
Він закликав своїх людей такими словами: 'Як ще
довго будете зносити жорстоке насильство польсь-
кого народу над собою?' Зібравши велику армію з
українців, наче піску на берегах моря, він зробив
повстання проти польського Королівства, і здобув
усі міста (Малої) Русі аж до міста Чуднів (на Ве-
лині). Як король про те довідався, вислав двох
генералів з армією колісниць і кінноту проти На-
ливайка. Польська армія перемогла і захопила в
живих Наливайка. Вони привели його до Варшави і
поставили перед суд, щоб покарати за повстання,
проти короля. Козацтво теж було покаране: обме-
жено привілеї. Його (Наливайка) зустріла справед-
ливість, але решта людей далше була в неволі. А
козацтво було зредуковано до 20 тисяч. Решта бу-
ли прогнані і примушені платити різні податки,

як королеві так і шляхті. Остаточо з 30 тисяч козаків було зредуковано лише 10 тисяч. Все ж ще було 20 тисяч і так зійшла відпочивала.

В 5391(1631), як обчислено, помер король Жигмонт *), після 46 років володіння над Польщею. Його наступником став його син Владислав 5392(1632) в листопаді, а коронований в лютому 1633 р.

Він панував над Польщею 16 літ. Був жонатий з жінкою шляхецького роду, дочці цісаря Матіяша, сестра цісаря Фердинанда, хай його слава зростає, що тепер сидить на троні у Відні, хай Пан-Біг і його захоронить. Королева померла 5406(1646), а він узяв собі жінку іншу, дочку французького короля і сестру сучасного монарха Франції (Людвіка XIV). Владислав був лагідний і добрячий король: він любив справедливість і він любив Ізраєль. За його днів панував мир.

III. ЦЕ РЕЄСТР МАСАКРН ПАВЛЮКА

(хай його ім'я буде вимазане!)

На сьомому році панування короля Владислава, року 5339(1639).**), повстав козак Павлюк(хай його ім'я буде прокляте!), щоб помстити кривду за своїх людей і постати проти польського Короліве тва. І так багато товпи і шумовиння пристало до нього. Вони переступили прохід Чорного Моря, званий Запорогами, а по русски пороги. Там великеє здичавіння знашло вигідне і властиве їм місце, щоб зібрати разом тих людей. Кожного разу, коли ж українці повставали, вони тікали на те місце(на Запорожжя - наша примітка), бо ніхто не пішов там, хіба козак. Та авантура стлася не скоріше, аж сотні тисяч козаків і українців разом з'єдналися з ним. Тоді вони скликали раду і владчили, щоб вите-рбити геть ім'я Ізраєля (Боже борони!), способом характеристичним до старинного грецького короля: 'Посвідчи публічно, що ти не маєш нічого спільного з Богом Ізраєля, або будеш вбитий!'

*) Фактично Жигмонт помер в квітні 1632 р. ч. Ем.

**) Насправді повстання Павлюка вибухло 1637 р.!

Вони також поділили польське Королівство поміж собою, а названий Цавлюк мав бути королем у столиці Варшаві. Але Святий, хай буде благословенний, що знає всі, навіть внутрішні думки, призвів до нічого їхню нараду та ударемнив їхні пляни, а на їхні голови зіслав покарання. Та все ж після ж повороту з поза пологів, вони знищили (тому щоби багато нагрішили) багато синагогів та вбили при близко 200 жидів. Вони також знищили багато Церкв та повбивали священників у Ляхівцях і Любінні та в тих околицях. Рештки повтікали до польського Королівства.

Коли король Владислав почув про те зло, він делегував двох генералів: Конецпольського і Потоцького з великою армією, яку провадив великий боєвик Ляц, щоб провадити війну проти них. Оба генерали мали напасти з одної сторони, а воєвнич Ляц - з 600 вояками мав оточити й заперти їм дорогу. Заатакувати мали на дорозі в лісі. І так генерали були з одної сторони, а Ляц з другої, а козакі були в середині. Поляки спішно вдарили і зловили Павлюка, що хотів бути польським королем у Варшаві живого, wraz з його старшинами і дорадниками. Їх усіх закували в ланци й доставили королеві у Варшаві. Там Павлюк був коронований. Він був посаджений на залізне крісло. І для нього було зроблено спеціальну залізну корону й залізне берло в руки. Те все було огріване до червоного, а під ним теж палено вугілля і при тому він мусів ще махати рукою з болем. І так він горів поки не вмер. Інші старшини і дорадники також були покарані на голго.

Коли король переконався, що козаки далше є ребелянтами, він поширив і на них кару.

З 20 тисяч козаків, що мали привідеї, він обмежив до числа лиш 6 тисяч, а інших примушено ж платити податки, як і всі інші погані українці.

Щоб оминутти й не допустити до повстання, - він понаставляв над ними сотників польської армії. Все те одначе не давало користі, 'бо немає ради, ані зрозуміння проти Бога!'

А 'теля' наближалось.

ІУ. БРУТАЛЬНІ УТИСКИ ХМЕЛЯ

Тепер я починатиму описувати бруталні переслідування, спричинені Хмелем (хай його ім'я буде прокляте!) в країні (Малої) Русі, Литви і в Польщі в роках (5)408, 409, 410, 411, 412 (1648, 1649 50, 52 і 53) згідно з незначним відхиленням.

В році (5)408 (1648) згідно з малим вгадуванням (обчисленням), на 16-му році танування короля Владислава, жив собі козак у місті Чернігові, а його ім'я по руски Хмель (хай його ім'я буде прокляте!), а попольськи Хмельніцкі звали. Він був одним із старшин із сотень козаків. Був дуже багатим, мав вівці і воли та дуже багато худоби. Він був розумний робити зло; муж зловіщих плянів та могучий у війні. Його місцем замешкання, було місто Чигирин, яке було під панування генерала Конєцпольського. Генерал був обізваний із тим чоловіком та зі способом його промови. Бо, як він говорив м'яко, він мав 'сім плюгавств на своє ім'я серці'; людина, що спричиняла правопорушення, - це в натурі всіх українців, котрі спершу ставляються до жидів, як приятелі, говорять до них приємні і співчутливі слова, обманюють їх м'якою і лагідною мовою, підчас коли вони брешуть своїми язиками і є ошуканці та неможна їм вірити.

Генерал завжди був неспокійний за того чоловіка, часто говорив із старшинами та дорадниками про нього.

Я побоююся, що цей чоловік спричинить нещастя для польського Королівства'. Він шукав частю причини, щоб убити його, але не знаходив її, бо Хмель був дуже хитрий і уважав на все. Він старався, щоб у війні не бути підозрим. Коли генерал був у стані смерті, він подав інструкцію своєму синові в усіх справах для ведення війни. Син був у тім часі хорунжим, що є на польській мові кополівський прапороносець в час війни. Від того часу його і до нині кличуть Хорунжим. І так говорив генерал про Хмеля і його злі пляни - хай його ім'я буде вимазане, - та сказав:

'Ти знаєш про людину Хмеля і його злі пляни. Тож ти мусиш знайти якусь причину, щоб ти міг його згладити зі світу.'

Одного дня шляхтич уже заспокоївся по смерті батька, він оженився з жінкою шляхетного роду, сестрою шляхтича Замоїського. Він витратив на нього багато грошей, золота і срібла понад свої спроможності, (бо є такий звичай у польському Королівстві, і то між жидами та між Гоями, що коли є весілля, — то той, що має лише одну тисячу золотих кусків якоїсь вартости, — позичає ще одну тисячу, так, щоб міг розтратити кругло дві тисячі золотом). Після того, як Хорунжий витратив всі свої гроші, він рішив взяти свою жінку на прогулянку поза річку Дніпро, де жили козаки, щоб догодити їй, а водночасно отримати подарунки від народу з нагоди його весілля. А після того він намовляв козаків вдарили несподівано на татарів, щоб здобути для себе певну здобич. Така це була їхня практика від непам'ятних часів. Тож він так і зробив. Зібравши своїх вояків, він зі своєю жінкою вибрався у похід у свої посілости за Дніпром. Коли той шляхтич і його жінка приїхали в Чигирин, їх зустріли з ентузіазмом, привітали і нагородили великими дарунками. В тім місті жив жид Захарія Собіденьки, що був його (Хорунжого) губернатором і адміністратором. Він був теж збирачем податків у шляхтича, бо це був уже й такий звичай для жидів у Королівстві (Малої) Русі, а та умовина спричинила заздрість у селян, а водночас і спонукала до масакр.

І так шляхтич невинно запитав жиду: 'Ти є губернатором міста, прошу сказати мені, хто є тут найбагатший?' Іntenція цього була взнати і мати до того причину дістати найбільше грошей.

Жид Захарія відповів: 'Ці і ті є найбагатші! він теж включив тут гнобителя Хмеля, що був дуже багатим і посідав вісінькі телята і то дуже великі телята. Коли ж це шляхтич почув, — пригадав собі завіщання батька відносно того зрадливого чоловіка.

'Звідкіля прийшло до нього те все майно?'—ге ворив він. 'Напевно, що воно було зрабоване від у сіх моїх невільників-підданих людей моєї посілости. Тож все це є моє!'

Отже шляхтич Хорунжий присвоїв собі великую шопу, де була сотні голів худоби, може половина майна Хмеля. *)

Одначе гнобитель Хмель остався спокійним, що би шляхтич не почав в де чім його підозрівати; а також він не посмів диктуватч шляхтичеві, що робити, щоб він шляхтич був у своїй провінції наче король в Королівстві. Але Хмель постійно старався віддячити шляхтичеві. Він поінформував татарів у письмі так:

'Стережіться, бо нащ шляхтич Хорунжий, wraz із своїм військом хоче на вас напасти.' Татары жили в розвіянні, не сподівалися жодного нападу. Як лиш вони про те почувли, добре озброїлися мечами і луками й вступили, щоб зустріти напасника. Довідавшись, що його плани прозраджені, він мусів звернутися зі сходом, бо мав замало війська проти татарів. Він не знав хто то прозрадив його задум походу на татарів.

Одного разу трапилось, що Хмель і його приятелі козаки сиділи разом і пили вино в корчмі одного жидка, що був губернатором міста. Як вони попилися ('Секрети виходять геть, як вино входить всередину!'), Хмель випаляв до своїх приятелів: 'Я помстився на шляхтичеві, що забрав мої шопи з худобою.' І так він продовжував викладати всю історію. В тому самому часі сидів жид при іншому столі з іншати ніби своїми рахунками, і почув ту розмову. Він негайно доніс це шляхтичеві, і за це Хмель був закований у ланцюги і посаджений до в'язниці, де його мала зустрінути смерть. Одначе там жив другий жид, на ім'я Якуб Собіленскі, приятель Хмеля, і він порадив, щоб його приятелі викупили з в'язниці, щоб він повітися перед шляхтичем у Церкві та впасти на коліна і просити за своє життя; він може доказати, що жид на нього набрехав, тому, що він

-----*) Натан пише про майно Хмеля, але про золе то жидів, нагробоване з людей, не пише.

з ним ворогував, та що його причетель посвідчить про правдивість його слів. Це він зробив і йому поведося. Шляхтич тим разом звільнив його.

Після слідства шляхтич переконався, що губернатор жид говорив правду і тому він вдруге арештував Хмеля. Потім шляхтич і його жінка виїхали до більшого міста - Броди, що є в Малій Польщі.

Він доручив тисячному старшині міста, щоб відрубав Хмелеві голову та доставив ту голову йому. Коли ж він того не виконає, то за це сам наложить головою. Щож зробив гнобитель Хмель? Коли його ж приятелі, старшини сотень, прийшли відвідати його у в'язниці, він сказав їм:

'Чого ж мовчите? Чи знаєте, що люди в Польщі стають з кожним днем нажабніші. Вони поневолили наш народ важкою працею. Не лише шляхта над нами напастує-панує, але навіть найнижчі є над нашими людьми панами. Сьогодні це заподіяно мені, - завтра вони це саме зроблять з вами. Якщо потребуєте моєї ради, ви підіть до тисячного старшини та просіть, щоб мене випустив під вашу опікою, з нагоди їхнього свята Хрищення, що має бути завтра. А вночі ви і я втечемо разом з усім, що маємо шляхем на човнах, які є за Дніпром. Там ми порадимося що маємо робити проти Польщі.'

Це вони зробили.

Всі старшини сотень просили старшину тисячного, щоб він звільнив Хмеля і дав під їхню охорону. А вночі всі вони повтікали в темноті. Звідси вони посилали листи до поселенців, де жили українці та взивали їх, щоб включилися до повстання. Українці послухали, і приблизно 20 тисяч голоти пристало ж до них.

Коли король і шляхта про це довідалися, вони висмівали це, кажучи: 'Вони знову впадуть в наші руки, так як це було з їхніми попередниками.'

Після того два польські генерали Потоцькі та Калиновські, разом із тисячами вимуштрованого війська, просувалися у напрямі міста Корсунь, де вони приготувалися до битви. Вони отаборилися там, щоб охоронити переправу через ріку, так, щоб ворог не міг перейти з другого боку. Початок повстання був якраз перед Пурім *), 5408 (1648). Там за Днітрови-

*) Пурім - жидівське свято очищення. - Ч. Ем.)

ми порогами Хмель конферував із своїми військами

Він сказав до своїх людей: 'Ви знаєте, що поляки є сильніші від нас: вони мають силу львів та леопардів; їх обличчя - це вогонь. Хто отже перемігав у повстанні проти них? Тож, мої люди, звертайте увагу на мої поради. Ходіть, зробіть мир з нашими ворогами - татарами, і разом будемо робити й війну з ними.'

А вони йому відповіли: 'Ми зробимо, як ти скажеш.' Так Хмель удався до короля татарів і з своїм військом зробив з ними мир.. Вони зробили умову разом воювати польське Королівство. Також зробили умову щодо поділу добичі. Татари мали брати більше людей і худоби, а козаки мали брати всю решти добичі, як: золото, срібло й одяг. (Мідій і Мааб, зробили між собою з огляду на ненависть до Ізраеля).

І оба пішли разом. Татари й українці. Вони йшли по дорозі пустинню і по шляху лісів аж досягли польський табір. Одного дня перед своїм приходом, вони вислали до польського табору своїх звідунів, щоб викрити силу і кількість польського війська. Шпигуни побачили, що числом поляків не було багато, і що вони отаборилися на горбі, їли та пили під акомпанімент барабанів і танців. Звідуні звістили, що бачили і сказали: 'Ми повинні там піти і зайняти це, бо ми є здібні перемогти їх! Вони є безпечно укопані і нас не сподіваються.'

Тоді було доручено звідунам копати ями і загородами та робити різні застави, щоб унеможливити полякам утечу.

І так це прийшло у вівторок, на четвертий день Сівана 5408 (25 травня, 1648), як татари й українці заатакували із сторони лісу з двох сторін. Татари атакували з однієї, а українці - з другої сторони. Як поляки спостерегли, що диявол є рішуче й проти них; що вони також заатаковані татарами; що їх менше, як татарів і українців, вони намагалися утекти через ліси, гори й доли, але попали в засідку і ями, що були для них викопані. Татари й українці вповні їх оточили. Тож польські генерали

просили, щоб кровю не плямити їхньої землі, але взяти їх живими в полон. Так татари послухали їх і забрали в неволю всю польську армію і двох генералів: Потоцького і Каліновського.

Коли більшість польських магнатів усвідомили собі успіхи Хмеля, та що його плани передбачають, дальший успіх, вони також почали реbelieю проти польського Королівства та зробили альянс з Хмелем. Вони прорекли служити йому вірно так, як вони служили польському Королеві. Між ними був також капітан Хорунжого, що мав обезголовити Хмеля. Хмель призначив його капітаном над власним військом. Також секретар та весь канцелярійний персонал Конецьпольського, що вже був помер, перейшов на службу до Хмеля.

Той писар був дуже второпний чоловік. Він мав знання воєнної стратегії польського Королівства.

'З самого ліса приходили топори, сокири, які падали на це!'.
-

На цей сам день, як два польські генерали по пап до неволі, приніс чорт ще одно нещастя, бо того самого дня помер король Владислав, а все польське Королівство було наче вівці без пастуха. Коли ж польські князі та шляхта довідалися про ту смерть короля, та що два генерали, великі війовники були здовлені, вони стали знеохочуватися. Серця жидів пом'якли, як віск на вогні, зі страху перед ворогами. Вся шляхта, яка володіла провінціями за Дніпром і на захід від Дніпра, по місто Пелянне *) - повтікала з життям.

Не оцадив і нас Бог. Всі жиди були б знищені як місто Содом. Якраз у часі того замішання князь Вишневецький, благословенної пам'яті, враз із своєю армією стаціонував за Дніпром. Він був приятель Ізраїля, і неперевершений, як воєнний герой.

Він і його люди втекли на Литву, а з ним і до 500 жидівських громадян; а кожний із своєю жінкою та дітьми. Він ніс їх, наче орел на крилах, аж поки вони не були на місці призначення.

Якщо небезпека заглядала поза ними, він виходив наперед них, як щит і охорона, і так вони за ним постуцали.

-----*) Тут мова про місто Полонне - Ч.Емс.

Жиди по цей бік Дніпра були поінформовані й про ці жахливі події на пешний день свята Шабуота *) Всі вони почали ще того ж дня втікати враз із своїм золотом і сріблом. Вони втекли з жителями

Всі ті з провінції Острога та з поза Острога що були в юрисдикції Острога, як з Білої Церкви, Павлочі, Чуднова і Любартова, а також з інших громад, над якими вони мали юрисдикцію – все повтікало. Деякі втікали до Полянного, дехто до З'яслава, а інші до Острога, столиці, – до Старо-Костянтинова, бо це були укріплені міста. Всі провінції міста Львова в королівстві (Малої) Русі, та громад що до них належали, та як із оточення Немцова, а ті, що з округи Тульчин – втікали до Тульчина, а з округи Бар, як Винниця і Старогопод та Красне разом з громадами, які до них прилягали – втекли до міста Бар. Хто не хотів втікати, або не міг втікати, – був убитий. Багато громад поза Дніпром, та й ті, що були близько поля боїв, як: Переяслав, Баршків, Пирятин і Борисполе, Любін та Ляхівці і їхні сусіди, що не могли втекти, – погибли для освячення Його Імені. Ті особи вмерли жорстокою і грізною смертю.

Деякі були облуплені живцем, а їхні тіла викинені псам; деякі мали посічені їхні руки і пальці, а їхні тіла були викинені на шлях, на те, щ об бути поторошеними возами і потратованими кіньми; деякі були поранені і викинені на вулицю вмирати, повільною смертю; вони точилися в своїй крові, пекли не видихнувши останнього віддиху; ще інші були похоронені живцем. Вороги вбивали немовлят на руках матерів. Вони були покавальцьовані, наче риба. Вони розрізували черева вагітним жінкам; витягали з них немовлят і кидали їм в обличчя. Деяким жінкам повідчинювано черева, а там повпущано живих. котів.**)

----- *) Це свято припадало на 27 травня, 1648.

**) Ті байки автор виссав з пальця, щоб девершити всю ненависть неправдою! – Ч. Ем.

Потім черева були позашивані з живими котами в середині. Немовлята були повішені на грудях їхніх матерів. Деякі діти були пробиті списами і присмалювані на вогні, а потім приносили їх їхнім матерям, щоб їх їли.

Багато разів вони вживали тіл жидівських дітей, як імпровізацію мостів, по яким вони хотіли б переходити. Не було такого способу жорстоко можливого, які б вороги не примінювали. Всі чотири кари смерті: каменування, спалення, обезголовлення, удушення – були примінювані до жидів. Багатьох і татари забрали в полон. Жінки і невісти були згвалтовані. Вони лежали з жінками в присутності й їх чоловіків. Вони ловили вродливих жінок, як слуг і господинь, а також для співжиття. Подібні жорстокості були зроблені в усіх поселеннях, кудя вони переходили. Також проти поляків були ті жорстокості примінювані, зокрема проти ксьондзів та біскупів. Тож на захід від Дніпра кілька тисячів жидів щезли, а багато сотень були змушені змінити свою віру. Звої законів були порвані на куски й викинені під чоботи й черевики, під їхні п'яти. Шкіряні скринки з філяктерій були викинені на вулицю. Інші святі книги служили для вимощування доріг. *) Деяких вживали для цілей підпалу, а ще інші до набивання їхніх рушниць. Уха гудуть, слухаючи цього. **)

Коли ж жида з Ц, гробчща, з Животів і Тетяви, та їх околиці, почули, що українці виробляють проти їхніх братів за Дніпром; що татари й українці їх оточили, – татари з одного боку міста, а українці з другого, – вони сказали: 'Якщо ми житимемо аж українці влізуть до міста, ми всі або погинемо, або нас примусять до хрищення (Боже, заборони)

Краще ми попадемо до татарського полону. Бо ми й знаємо, що наші брати в Царгороді і в інших турецьких громадах, є дуже співчутливі й вони нас ви-

-----*) Гановер переповідає те, що він робив би.

**) Справді аж вуха пахнуть від тієї лжі!

викуплять.' Так вони і зробили. Чотири вище названі громади піддалися татарам, чоловіки, жінки й діти, окодо 3 тисячі душ. Між ними був кантор Реф Гарш із Животова. Коли татари прийшли до міста, - він почав співчутливо співати молитву Спомину (Єм Малег Рахамін') - о, Боже, повний співчуття), на сї помин наших побитих братів з дому Ізраєля. В сї присутні вибухли плачем. Мабуть їх плач запалав у Високостях, бо це викликало співчуття у їх полонеників.

Вони почали їх заспокоювати, кажучи: 'Н, пападайте в розпуку, і не відмовляйте собі ані пиття, ані їжі. Між вами є ритуальні різниці, скажіть їм вбити й обробити вівці й воли для вашої потреби, а потім ми представимо вас вашим братам у Царгороді, щоб вас викупили.' Татари додержали свою обітницю. Наші брати в Царгороді, - хай Бог береже їх!, - викупили нас разом з іншими польськими полоненими, усіх до 20 тисяч душ. Вони витратили великі суми грошей, все, що було за них зацінено. Вони дали поживу і мешкання для них, від тоді й по сьогодні, вони ними спеціально опікувались безгранично. Весь турецький край виказав таку щедрість, а зокрема люди міста Сальоніки, хай їх Бог заховає!

Вони викупили велику кількість невільників. Славетне місто Венеція, коронне місто Рим і любе та похвальне місто Ліворно, а також інші святі громади Італії пожертвували багато тисяч та десяток тисяч золотих кусків, які були передані великому Царгородові (Боже, захисти його!) для викупу полонених. Господь винагородив тих добрих людей за їх ласкавість виказану нашим братам з роду Ізраєля, і хай їх держить від злого аж до приходу Месії.

Після тих подій татари завернули в свої краї з їхньою ціною, а гнобитель Хмель, разом з козаками - військом та тисячами татарів, що осталися з ним, повернув до свого міста Чигирина.

Вони вступили в місто з тріумфом. Всі люди міста вийшли його вітати співаними й танцями з великою вітхою. Вони благословили його і звеличували, як князя і свого провідника і їхніх дітей після них. Вони сказали йому: 'Ти є князем від Бога і наш визволитель. Ти нас викупив від польської шляхти, котра нас гнобила непосильною працею

Протягом якогось часу гнобителі Хмель засів в себе вдома, представив себе своїм слугам, міністрам і дорадникам, кажучи: 'Прийдіть і спільно порадьмося, щоб нас не завстидали й не осмішили вороги наші, бо ми є зненавиджені населенням Польщі; коли католицькі королі довідаються про те зло, що ми заподіяли, вони будуть провадити війну проти нас, а нас не багато.' А вони йому відповіли: 'Ось є рада, яку ми пропонуємо; щоб ти вислав листи до польської шляхти і князів, що ти жалієш за всім, що ти наробив; що все було невідкличне, щоб спасти себе. Це ти мусиш зробити, щоб вони не мобілізували війська зашвидко проти нас

В міжчасі пішли гінця до татарського короля, щоб дав тобі більше війська. Також вшлї листи до всіх українців у польському Королівстві, щоб були готові та зібранися в означеному часі разом обстояти за своїм життям, знити, збити та спричинити загинь всім жидам і всім польським армії, яка б їх зневажала; їх жінок та дітей забрати в полон та забрати всю здобич. А якщо справи дійдуть до відомі жидів через їхніх приятелів - українців-сусідів, а також через їхніх власних шпигунів, які є всюди по їхніх поселеннях, то вони повідомлять своїх панів і шляхту. Негаймо були розіслані кінно і всіма засобами післанці з громади в громаду, інформуючи жидів і шляхту про розвиток денних подій. В обличчі того шляхта запрязнилася з жидами дуже й вони об'єдналися в одну групу, наче одна душа. Бо, Святий, хай Він Буде й благословенний, післав виздоровлення проти пляги

Коли б це було не сталося, то не було б виходу для решти Ізраєля (Боже, борони!).

Так у кожній провінції, де прийшли декрети-зарядження гнобителя, повставала велика радість між українцями, і велика журба між шляхтою і жидами, — піст, плач та гіркий крик, покута та молитва і благодійність.. Але всетаки Його гнів не зменшився і рука гнобителя ще стала розпростиратися. Пан-біг мав ще співчуття до него.

В міжчасі Хмель вислав посольство до шляхтичів князів, — слова про мир. Він писав їм слова потіхи та співчуття. Все, що він зробив, було konieczним для того, щоб спасти тих, які були призначені на смерть. 'Коли хтось приїде, щоб тебе вбити, — прикрийся і вбий його!')*, та 'переслідувані не є відповідальні за їхні вчинки!')**). Він також вказував шляхті повернутися до їхніх домів, а він поверне їм їхні маєтності. Але шляхта не дуже звертала увагу на ті посланництва, бо вони розуміли, що все те було фальшиве і підступне; що він лише шукав способу їх заманити. Вони інстинктивно відчували, що все це було б неповажно й підступно, що це був би напевно 'темний мир'. Бо в часі, як він предкладав їм мир, він накладав на уся (Малу) Русь своє право й податки від усіх постлоостей, що перед тим належали шляхті. Вони також вікликали свої вчинки за Дніпром проти жидів і шляхти; як вже зничив їхні церкви й священників.

Все це він зробив, як полонив польську армію. Тож вони не вірили його словам. Вони вислали листи до архієпископа, або, як він був відомий в Італії — кардинала, що мав осідок у Гнезні та був регентом по смерті короля так, щоб Польща не була без уряду. 'Але зі страху, бо це" голос міг би проковтнути живого другого')***)

-----*) Так навчас жидівський талмуд 'Сингендрин
***) Приказка з талмуду. Або тг 3:2 — ч. Емс.
**) Тож українці були якраз тими переслідуваними. І мали право боронитися!!

В тому часі кардиналом Інезна був Казимир. Хай його слава зростає, — що спричинився до надання перед ним ворогові його. Всі князі і шляхта не відомили його, що вони однодушно погодилися, щоб він був призначений командиром Польщі, щоб польське Королівство не було, як вівці без пастуха. Те ді кардинал Казимир вручив берло негайно, володаря, яке в Польщі називалося булава, — до рук князя Владислава Домініка, — хай його слава зростає, — архикнязя Заслава. Цей князь наніс нового лиха до Ізраєля і для польського Королівства. Він був сильний із свого майна, але не був досвідчений у війні. Він боязливий і м'якосердий і лише з причини його величезного майна, призначив його кардинал генералом, 'коли пастух є злий на вівці, то це засліпить в нім провідника'. Така була справа з Польщею, (а все через наш великий гріх!). Кардинал теж погодився під загрозою карч в цілій Польщі, що вся шляхта мусить мобілізуватися, щоб повалити і відплатитись ворогам. На нещастя вони збиралися дуже поводи, що було характеристичне й для польського Королівства. Де лише вони почали воювати, завжди поводи і без закінчення. Натомість татари й українці, навпаки: вони поступали з поспіхом, не збайдужністю.

У. МАСАКРИ СВЯТОЇ ГРОМАДИ В НЕМИРОВІ

Гнобитель Хмель, — хай його ім'я буде прокляте, — чув, що багато жидів зібралось у святій громаді Немирів, і що вони там мають дуже багато золота і срібла. Він знав, що свята громада Немирів була відома зі свого величезного багатства. Це була велика і важлива громада, перемішана рченими і писарями; місто повне справедливості. *) Оселя праведних, (але тепер вони вже помордовані).

Згідно з тим, Хмель вислав провідника неприятного для жидів, і до 600 шабель з ним, щоб заатакувати якої і чієї справедливості?...

кувати ту шляхетну громаду. Вдодатку він писав і до голови міста, щоб ще допомогти тій банді. Міські провіднички радо відгукнулися з усією їх силою та засобами. Це вони зробили не так з любов'ю до козаків, як радше з ненавистю до жидів.

І так то вони сталося в середу 20 Січона (10 червня, 1648 року), коли то козаки приступили до міста Немчова. Коли жиди побачили військо з далека, їхні серця залопотіли зі страху, хоч вони й не знали ще, чи це були війська польські, чи козаки. Не зважаючи на це, всі жиди вийшли з жінками, і дітьми, з їхнім золотом і сріблом та пішли до твердині і там замкнулися і забарикадували. Двері, приготовляючись до боротьби. Що ж ті чортівські козаки поблять? Вони виставили прапори, ніби то полякці, тому, що немає ніякого іншого способу розпізнавати поляків від козаків, хіба через їхні знамена-прапори.

Населення міста було приготоване на такій то трюк, але закликали до жидів у твердині: 'Відчиняйте браму. Це польська армія, яка прийшла вас спасти з рук ваших ворогів, як би вони прийшли.'

Жиди, що стояли на сторожі на валах, бачучи, що прапори виглядають польські, вірили, що люди міста говорили правду. Вони негайно відчинили браму. Не скоріше, як двері відчинилися, козаки вскочили з їхніми шаблями, а міські люди теж, озброєні в шаблі, списи та коси, а деякі лише з палицями і вбили вони багато жидів. Жінок і молодих дівчат, поривали, але деякі з жінок і дівчат вчскакували в рівачки, що оточували твердиню, щоб обминути зне син з необрізаними. Але вони топчилися у воді рова. Багато з них, що могли пливати, скакали у воду, вірючи, що омкнуть вбивства, але українці плвли за ними зі шаблями і косами та вбивали їх у воді. Де які з ворогів стріляли у воду і вбивали їх, аж поки вода не стала червона від клови вбитих.

Голова Академії для рабів у Немчові був також там. Його ім'я було: Його ексцеленція н аш

учитель і майстер рабін: рабін Ехієль Мішель; Сон його оксепденція наш учитель рабін Елізер *), блас глосовенной пам'яті. Він знав усі рабінські писання напам'ять і мав знання всіх відомостей світу. На сабаш перед цю катастрофою він проповідував та напам'ятав людей, що коли прийдуть вороги (Боже борони), вони не повинні змінити своєї віри, але радше вмерти ради посвячення Його Імені. Це вибрані люди зрозуміли й зробили. Він також скочив у воду, щоб спастися, але українці його зловили та хотіли вбити, але вчепий просився не вбивати його, а він їх винагородить золотом і сріблом. Українці послухали, і він запровадив їх додому, де було заховане його золото і срібло, і козаки його звільнили. Опісля рабін оставив це місто та з своєю жінкою обоє заховалися через ніч в одному будинку. Вранці, 22 Сівана українці шукали по хатах, підозрюючи, що жиди є там поховані. Тоді рабін з жінкою заховалися на цвинтарі, щоб, як їх уб'ють, могли їх тут поховати. Але сталося, що як вони втікали, один український швець з патиком і почав їх переслідувати і заподіяв йому рани. Мати рабіна просила українців, щоб її вбити замість сина, але він не звертав уваги і продовжував бити, наперед рабіна, а потім маму, -хай Бог помстить їхню кров.

Три дні після масакри, жінка рабіна поховала його, бо в тім місті більшість жінок було оставлено**), за виїмком старих і слабих, яких було вбито.

Трапилось там, що гарна дівчина з відомої і багатой педини, була зловлена одним козаком, котрий змушував її стати його жінкою. Але нім вони жили разом, вона сказала йому хитро, що має щось, таке магичне, що жодна зброя не може її нічого зробити. Вона сказала йому: Якщо ти мені не віриш, то візьми і спробуй. Стріль у мене з криса, а по-
*) Елізер - автор книжки 'Шібре Лучат' - Злама-ний столик. (Перекладчик)

**) Фактично у Немірові не вбито ані однієї жидівки. Були покарані лише ті жиди, яких приловлено, як помагали полякам!

бачити, що мені нічого не станеться. Козак, її чоловік, у своїй простоті, думав, що вона говорить правду. Він вистрілив у ню, а вона впала і вмерла, задля святости Його Імені, щоб обмилити бути в сполучі з ним. Хай Бог помстить її кров.

Цей інший випадок стався, коли гарна дівчина й мала бути віддана за козака; настоювала вона, щоб її шлюб відбувся у Церкві, що стояла перед мостом

Він погодився, і з цимбалами і лютами, прикрашену святковими шатами, вів її до шлюбу. Яклиши вони прийшли на міст, вона скочила в воду і втопилася, щоб освятити Ім'я. Нехай Бог помстить її кров.

Такі і багато подібних випадків було; забагато, щоб усіх їх вичисляти. Число вбитих і втоплених у святій громаді Немців було до 6 тисяч. Вони щезли всякою грізною смертю, як уже описано.

Нехай Бог помстить їх кров!*) Ті з святої громади Немців, що уникнули меча, втекли до святої громади в Тульчині, бо там поза містом була дуже сильна твердиня.

VI. МАСАКРА СВЯТОЇ ГРОМАДИ В ТУЛЬЧИНІ

Сталося це після злодіянь в Немцях, що банда, около 10 тисяч гололи і хуліганів, зібралися й разом під проводом гнобителя жидів Кривоноса, хай його ім'я і пам'ять будуть проклятими. Вони наблизилися до святої громади Тульчина, бо там у твердині було зібрано около 6 тисяч польського війська, а з ними було зібраних около 2 тисячі жидів. Між останніми були також вишколені вояки і часе в Кобовики. Жиди і шляхта зробили умову помагати одні одним у боротьбі проти спільного ворога, та заприсяглися не зраджувати себе взаємно. Вони сжрили твердиню, а озброєні були у всяку зброю,

-----*) Ми ждемо, коли Бог помстить кров усіх українців, що впали невинно з рук жидів. Бо Бог і це пам'ятає.

жиди і шляхта зайняли свої пости на валах. Кожного п'яку, як українці наближались до них, оборонці стріляли на них з валів стрілами і списами, спричинюючи їм важкі втрати. Вони втекли перед жидами, а дуже тим захоплені, останні переслідували їх, вбиваючи сотні їхніх людей.

По упливі кількох днів українці зробили раду і вразили предложити мир шляхті в твердні. Вони зроблять переміря, але жиди мають бути видані їм, як викуп за їхнє життя. Це вони зробили, і вчлалли післанців до шляхти. А шляхта негайно погодилася прийняти умовни миру.

Вони післали по жидів, і одного по одному усіх їх розброїли. Жиди зрозуміли підступ і заохтіли наложити свої руки, спершу на голови самої шляхти, бо вони перші зломили умову. Але президент рабінської академії святої громади Тульчин, наш ученый учитель і майстер, рабін Арон, кричав голюсно до жидів: 'Слухайте, мої брати і люди. Ми є на вигнанні між народами; якщо ви наложите руки свої на голови шляхти, а католицькі королі про це почують, вони помстяться на наших братах (Боже, борони!). Тому, якщо наша доля є призначена з неба, приймім цей суд з радістю. Ми тепер є гідніші, як наші брати з святої громади Непрів. І хай Всемогучий буде милосердний до нас в обличч'ї наших ворогів. Можливо, вони приймуть наше майно, як викуп за наше життя.'

І жиди послушали його і принесли на подвір'я все своє велике майно, яке мали. Козаки скоріше не ввійшли до твердні, як князь Червертинський сказав їм: 'Слухайте, тут є ваша ціна, за якою ви пцтали.' І вони забрали все, як здобичу від жидів. Українські гнобителі, згодом наказали названому князеві, щоб заарештував усіх жидів, так, щоб їхнє життя висіло в небезпеці, бо вони не будуть знати, що з ними станеться; чи вони будуть придержуватися своїх обіцянок, чи ні. На третій день, як вони були в бою, українці прийшли до шляхти і зажадали, щоб усіх жидів видати їм. Негайно наказано

всім жидам виступити геть з твердині, щоб шляхті нічого не сталося. З розбитим серцем і пригнобленим, жиди вишля геть. Українці зібрали їх в оточенні і стерегли, щоб не розбіглися. Так вони перебували багато днів. Там між ними було 3 великих учених. Його ексцеленція, наш учитель і майстер, рабін Елізер; його ексцеленція, наш учитель і майстер, рабін Соломон, і його ексцеленція, наш учитель, рабін Хаїм. Вони заохочували своїх вибраних люде до освячення Імені, а не до зміни віри. Всі вони сказали: 'Слухай, о, Ізраїле. Пан, наш Бог є один. Так, як один є у ваших серцях, так є один і наших серцях.' Після того один з посередників появився між ними, а поставивши прапор у групі, - проголосив голосно: 'Хто хоче змінити віру і зберегти життя, хай сідає по стороні цього прапору.' Але ніхто йому не відповів. Тож оголосив він так три рази, але ніхто не відповідав. Нагло відчинилася брама зі сторони городу і розкритися товпа вдерлася і вбила багато жидів. Приблизно 1500 душ загинуло тоді різною, грізною смертю. Три вчені, яких згадувано, впали від шаблі. Хай Бог помстить їх смерть. Тоді українці в 10 рабінів ув'язнили їх у залізах, щоб очікувати за них 10 тисяч золотих окупу. Між ними, був учений наш учитель і майстер, рабін Арон, син ученого, наш учитель і майстер, рабін Меїр; даскавий Боже, бережи їх і спаси їх! Останній був президентом рабінської академії святої громади у Львові, і дуже багатий чоловік, тож українці знали, що він викупить сина свого за всяку ціну. Після вбивання жидів, вони почали атакувати твердиню. А шляхта сказала їм: Слухайте, ви зробили умову з нами, чому відкидаєте свою обітницю? А українці відповіли: 'Так, як ви зробили з жидами, зломивши свою обітницю супроти них, тож мірка за мірку.' Коли ж ті, що були на валах, почали стріляти, українці скоро підпалили твердиню, вбиваючи всю шляхту і багато других. Вони забрали всю дроб. Жінка і дві дочки згаданого князя були зне

силувані в присутності їх батька ще перед смертю *). Він був дуже товстий чоловік. Як сидів у кріслі, то не міг встати. Один із злочинців, бувши його невільником, що служив у млині, -приступив і кинув йому капелюх та грубінськкй сказав: 'Що ж собі майстер бажає від невільника?' Опісля він пригадав йому все знущання, биття і понижження та сказав йому: 'Встань, а я сяду на твоє місце та буду тепер твоїм паном. Але князь не міг встати. Тоді невільник скинув його з крісла та на порозі хаті брутально відтяв йому пчлою голову. Як вони робили, так Бог відплатив їм. Бо вони зірвали у мозу з жидами. Коли шляхта про це довідалася, вони були зворушені і від тоді підтримували жидів і вже не видавали їх до рук негідників. І, коли де-не-будь українці давали шляхті імунітет (недотикальність), вони вже їм не вірли. Коли б це й не було сталося, то вже не було б виходу для решти жидів (хоронч, Боже!).

Після трьох днів масакри українці проголосили між побитими: 'Той, хто живий, може встати і не боятися, бо масакра минула.' Около 300 людей, які якось то опіліли, піднеслися. Вони були вигорілі і спрагли. Дехто був поранений, але легко лише з своїм духом, болем і ослабленими тілами, застрашені, босі, нагі, -вони прийшли до зваданого міста. Українці, мешканці міста поведчилися з ними лагідно і відіслали їх далі.

Після того, як злочинці заподіяли те зло в єврейській громаді Тульчин, вони повернулись домів з великими скарбами золота, срібла, дорогих каменів і діамантів, забраних від шляхти і від жидів. В додатку вони забрали в полон багато гарних жінок і дівчат, жидів і подяків та 10 рабівнів.

Коли князі і шляхта про це зло довідалися, що то українці виробляли по містах Немирів і Тульчин, вони стали застрашені і в почутті відпла-----*). Тут рабів Гановер дуже пробрехався, бо князь цей не мав ані однієї дочки. Тож не було кого знасилувати! Це історично доведено!

ти, наче стали насичені їддю гадюки. Вонч погодилися змобілізувати всю польську шляхту, щоб помстити своїх братів. На наказ кардинала, генерали таке оголосили в польському Королівстві: 'Той, хто є старшиною і є рестрованчій у королівському вієську, мусить зголоситися до вієська, абож післати за себе невільника.'

Князь Вишневецький, благословенної пам'яті, і його військо були в тому часу в Литві. Як він де відався, що сталося з жидами у Немірові, він був сумно зворушений. Бо Немірів був під його пануванням. Змобілізував військо, він і його люди, - около 3 тисячі, поспішав до Немірова помстити за жидів. Він постановив, що він не відступить, поки не скупається в крові своїх ворогів, українців, - котрі знищили багато провінцій за Дніпром, і д'ягого управлінням та вигнали людей з їхніх домів

Коли він наблизився до Немірова, вислав кілька сотень війська до міста й вонч вбили багато сотень мешканців. Після того рештки українців обманно просили князя, щоб вислав кілька сотень свого вієська охороняти їх від татарів і козаків

Вони обіцяли піддержувати його у війні проти ворогів з усієї сили, і від того дня назавжди служити йому вірно. Князь собі це сподобав і вислав до них багато шляхти та 600 вояків. Люди міста прийняли їх з великою пошаною.

Кілька днів пізніше мешканці повідомили козаків: 'Спішіться і прийдіть сюди вночі. Ми відчинемо вам брами!' Це вони зробили. Вся шляхта й загинула підчас сну в ліжках. Козаків тоді переконано за певну суму грошей, щоб вони осталися в місті й охороняли їх перед поновною атакою польської шляхти.

Коли князь про ту зраду довідався, його серце затремтіло. Він не післав тут більше війська, але напав на інші місця, щоб помстити своїх людей за козаків. Він пішов до Махнівки і вбив там і в околиці багато козаків.

Коли Хмель почув, що князь Вишневецький наближається до його табору, і що він заподіяв

багато шкоди його людям, малою, як його армія була, всього на 3 тисячі вояків, - він вислав і свого генерала Кривоноса, хай його ім'я буде мазане геть! разом із 10 тисяч найкращих вояків, щоб втягнули його у бій. Він сказав, щоб забрав князя живцем в полон. Але Бог допоміг князеві і спас його від їх рук.

Коли князь і його люди довідалися, що велика армія козаків приготуються його заатакувати, і що він майже оточений з усіх сторін українцями, він відтягнувся з міста, щоб не бути оточеним і подався до Бердичева. Тут був резидент Том Тишкевич, воєвода, що мав тисячі збірного війська. Князь і воєвода з'єдналися і з 4 тисячі вояків маршували ближче Польщі. Вони написали до генерала, князя Владислава Домініка, щоб вислав їм більше війська, але він не вислав війська на поміч. Генерал був ворогом князя Вишневецького, бо навід більше за ним стояв і обрав генералом, бо він був улюблений і відданий усій країні, як великий воїн. Тому він сподівався, що князь Вишневецький попаде в руки ворогів.

Тож оба маршували разом: князь і воєвода з своїм військом наближалися з милою до міста Полонне. Козаки і татари були в слід за ними. Також в Україні зібралось більше війська, разом около 20 тисяч. Тоді українці і татари облягли місто Полонне.

УІІ. МАСАКРА СВЯТОЇ ГРОМАДИ ПОЛОННЕ

Це сталося у вівторок, першого місяця Ав (20. 7. 1648), як татари й українці облягли місто Полонне. Вони приготували атаку міста, де були шляхта і жиди. Стрільці з валів стріляли й не давали їм підійти близько міста, бо там було 2 тисячі шляхетського війська, часові вояки та около 12 тисяч жидів, які також були могутніми вояками

Це місто, де скрилася шляхта й жиди, було сильно укріплене подвійними валами та оточено чим ровом. Тож не було потреби оборонятися з усіх сторін, лише з однієї, звідкіль сусідували деякі поселення українців. Шляхта розставила службу охороняти ті місця, що були найбільше загрожені ворогом. Але охоронці міста стали його нщителями *), бо між слугами, що мали сторожу, були також українці. Їх звали в польській мові 'га#дуки (як наємники), і вони стали зрадниками.

Другого дня, в середу, вороги здобули дві оселі, замешкані українцями, а ті погодилися допомогти вести атаку на фортецю, де були шляхта і жиди. Атака тривала весь день - в середу. В четвер ворог закликав слуг шляхти, що сторожила на валах: 'Ми є ваші брати. Чому ви помагаєте шляхті вювати проти нас? Чи не краще служити нам, ніж тим, які не є з наших людей?' В результаті слуги бунтувалися, і хоч билися, але уможливили українцям приставити драбини до мурів. Так у четвер укріплене місто було взяте. Зараз тисячі українців вступили в місто з витягненими шаблями і почали масакрувати людей. Коли шляхта і жиди побачили, що місто впало і зло наставлене проти них, то шляхта, що мала коні, повтікала одним боком, а де жиди, що берегли місто, не дозволено втекти, і вони були повбивані для прославлення Імені.

Около 10 тисяч душ загинуло найстрашнію смертю, яку світ будь-коли бачив. Вони простягали свої шиї під різню. Єдиний українець, що був би вдерся до міста перебування тисячі жидів, був би їх повбивав без спротиву.

Між ними був мушрий, вирсзумий та божеськи інспірований кабаліст, на ім'я наш учитель і майстер рабин Самсон зі святої громади Острополе. Щодня появлявся йому ангел, щоб навчити його таємниці з Тори. Цей містицизм створений був з коментарів Зоґар-а, оснований на кабалі..., благоє довенної пам'яті, але не був друкований. Ангел ще перед масакрою сказав йому спокрутувати в по-

важному покаянні, поки ще зло не наступило. Він постійно промовляв у синагогах і закликав до покаяння поки ще зло не наступило. Згідно з тим усі громади покутували, але то не відвернуло зла, бо диявольські змови вже були запечатані. *)

Коли вороги й гнобителі наїхали місто, згадав містик і 300 найвизначніших громадян вступили до синагоги в повному облаченні й з міцями на голові, і там постійно молилися. Коли ж вороги надійшли, вони їх усіх там у синагозі повбивали хай Бог помстить їх кров. Багато сотень, що пережили, мусіли змінити віру, а багато сотень попало татарам у полон.

Нас було повідомлено в святій громаді Заслав, що татари й українці облягають святую громаду Полонне. Бо щодня посиляли посланця, щоб спостерігати усе там. На той вівторок він не міг досягти міста, бо воно вже там було обложене. В середу ж посланець повернувся із поганими вістками, що вороги вже облягають святую громаду Полонне, а Заслав був лише 6 миль від полонного.

В той четвер хто міг втекти, той утік. Ми оставили наш дім, що був наповнений різними вартостями, як товаром і книжками і іншими добрими предметами. Ми не зберегли нашого посідання. Ми думали лише спасти себе, своїх синів і дочок. Деякі втекли до головного міста (Малої) Русі Острога, славного міста учених і письменників; місто, котре поєднує науку з багатством. А моя родина і мій тесть, його шана майстер, рабін Абрагам із святої громади Заслав, разом із своєю родиною та кривними утік до святої громади Межиріччя, віддаленої на 2 тисячі ліктів від столиці Острога.

В громаді Остриг і його сусідній громаді Межиріччя, жило разом 10 тисяч власників домів, кожний із своєю сімєю. Ми хотіли тут забаритися, щоб бути на сабаш Газон (26.6.1648), так, щоб в
---*) Жиди 'покутували', але творили зло та стегали подушне безмилосердно далі! -переклад.

міжчасі бути поінформованим про події в Полонному. Коли в п'ятницю пополудні ми приїхали до Межиріччя, приїшов до нас післанець і звістив, що князь Заславу генерал Домінік, має приїти tego дня разом з великою армією на поміч князеві Вишневецькому, обложеному в Полонному. І так це було. Приїхав князь і 1000 вояків. Великий герой Ляц і решта його армії слідували за ним. Між нами настала велика радість. Після сабашу, Газон, ми мали повернутися додому; ми так думали, бо ми були віддалені від своєї громади Заслав лиш 4 милі. Також думали ми, що він може увільнити наших братів з дому Ізраєля у святій громаді Полонне з їх клопотів.

Якраз на сабаш у вечері ми були здивовані припливом диявола, котрий досягнув нас через шляхтича Вішоватого, що був губернатором Полонного. Він - і багато шляхти - повтікали. Він сказав: 'Полонне здобуте. Всю шляхту і жидів помордовано, а ворожий загін досягає Заслава. Князь Вишневецький з військом утекла до Константина, а татари й українці переслідують їх. Деякі з них маршують на Остріг і Межиріччя.'

Тоді шефи Едму*) перелякалися, а також великий страх охопив жидів. Ніхто не був у спроможі викликати захохоту. Очі всіх були звернені на князя Домініка. Що він тепер зробить?

Але сталося так, що серед півночі князь Домінік відступив єдиною фірткою, якою був приїхав до Полонного, бо боявся іти головною дорогою до Константина на Заслав, бо там були великі армії татарів і українців, а їх було не багато. Тому він ішов крутими дорогами і вдався до Кремянця, - віддає лісами на 9 кілометрів. Тут здав на підкріплення іншими польськими військами, - щоб піти далі до міста Константина. Але маси

*) Так називає ГанOVER католиків. (Переклад.)

населення були під враженням, що він утік до польського Королівства. Вони всі казали: 'Як огонь упав на яловець, то яку користь має мох на стінах?' Іншими словами, - як генерал утік, то що обтається нам робити? Голови громади в Острозі проголосили, що кожний жид не сміє остатися в тій громаді, ані теж у громаді Межириччя, бо ворог є віддалений від нас лише 2 милі. Ми не можемо полягати на мешканців міста, які є українці, що вони самі не будуть нас зачіпати. Тож усі люди втекли згідно з оголошенням. Хто мав коні і віз, той їхав ніч. Ті, хто не мав ані коня, ані візка, хоч був багатий і міг купити, але не тратив часу та брав жінку і дітей за руку і тікав пішки, розкидаючи геть все, що мав. А навіть ті, що мали коні і вози, але, щоб не мати тягару, скидав книжки і всякі вартісні речі з воза геть десь у корчі, чи в корчмі, щоб легше їхати.

На цей сабаш Гозана аж три ряди коней рушили возами вздовж один при однім на всю ширину, розтягнувшись на 7 миль, вся віддаль від Острога до Дубна в довжині; дорога була затаровона возами, кіньми та безконечним числом пішоходів. Протягом двох годин на сабаш Гозана три їзди на конях, один жид Мошко Цофер з Острога, разом з двома ж шляхтичами, надбіг проти нас. Вони сказали: 'Чому так помало маршуєте? Вважайте, бо вороги вже є за нами. Вони тепер є в Межириччю. Ми ледви ж втекли.'

Негайно повстало таке замішання і паніка поміж братами з дому Ізраєля, що це є не до описання.*) Кожний скидав із возів золото і срібло, посудину, книжки, подушки й накривала, щоб легше у текти, щоб спасти життя родини. Полі вкрилося золотом і сріблом, одежею і ніхто з жидів не задер жувавсь, щоб те взяти.**)

*) Можна собі уявити ту паніку (-перекл.)
**) Аж тепер трохи розгубили награблене! (пр.)

Цим разом слова перестороги пророка сповнілися: 'Вони кидатимуть своє срібло на вулицю.'

Дехто все викинув: коні, віз і все золото й усе інше, що мав, щоб лиш з жінкою та дітьми схоронитися у лісі. Багато жінок і мужчин, що велися за руки - своїх дітей - попускалися і їх, як та ж паніка настала і втікали в ліси та крилися там у ямах. Цим разом верші Левітів сталися правдивими

'І ви будете втікати та ніхто не буде вас переслідувати!', бо це все було правдою; ані вороги, ані татари нас не переслідували. Страх одначе був такий великий цього сабашу Гозана, що кожний думав, що українці гонять за ним.

В неділю, після сабаша Гозана була нами взята правда. Генерал не втік до Польщі, але подорожував лише до міста Кам'янця. Опісля страх проминув, і від того дня кожний звільнив свій крок. Ми ішли з місця на місце через міста і села, сплячи на вулицях. І навіть тоді ми не знайшли спокою, для наших збідовинах душ. Ми були зрабовані, зламани, зненавиджені і зневажені. Перестерігальні є вірші Писання: 'А між тими народами не знайдеш і ти спочинку і не буде відпочинку для підметок на твоїх ногах...' і тд.,' а твоє життя буде висіти в сумніві перед тобою, а ти будеш боятися вдень і вночі, і не матимеш запевнення твого життя', - бо кожну ніч, що ми провели в українських корчах, - ми боялися, що шинкар заб'є нас, бо вони всі були повстанцями. Коли ж ми вранці пробуджувалися живі, ми відмовляли молитву: 'Благословенний Ти, що при спішуєш смерть.''

УІІІ. МАСАКРА В СВЯТІЙ ГРОМАДІ ОСТРІГ ТА В СВЯТІЙ ГРОМАДІ ЗАСЛАВ.

Після, як вороги захопили святу громаду Полонне, і зробили, що мали зробити, - вони прямували до святої громади Заслав. Вони ограбили всю ту громаду і вбили коло 200 осіб, що не могли втекти з огляду на слабкість.

Делкі покладали надії на своїх українських приятелів, що ті їх спасуть, тому заховалися по полях і лісах поки фурія протиче. Там вони блукали довший час, і майже виснажилися з голоду та з спраги. Вони вибрали смерть замість життя і сказали: 'Ходім до міста, бо волимо стати жертвою меча ніж голоду.' Коли ж вони прийшли до міста, - були полонені їхніми 'приятелями' українцями, щоб загинути. Вони казали вбити їх на кладовищах, щоб їх там поховати. Їм дозволено і виведено на кладовище. Жиди вступили там до каплиці і їх там побито: обезголовлення і попалення. З католицьких ксьондзів міста Заслава здерто шкіри живцем, а князі, що були поховані вже довший час, були викинені з гробів геть. 'Так, як степево кинене під ноги.' Золоті і срібні мавзолеї були зневажені, католицькі монастирі, так, як наші синагоги, були знищені і обернені на стаї для коней. Це саме ж вони зробили у святій громаді Остріг, - столиці, де вони вбили 600 людей, що там були осталися.

ІХ. МАСАКРА В СВЯТІЙ ГРОМАДІ КОНСТЯНТИНІВ

Звідсіля вони завернули з усім військом до святої громади Констянтинова. Князь Вишневецький вийшов проти них та завдав їм великих втрат, і повернувся знову до Констянтинова. Як вони натискали сильніше на місто, князь, боячись, що українці, мешканці міста повстануть проти нього, бо ворогиж поза містом також склалися з українців, - відс-

тупив звідси. З ним відійшла вся слава міста. Князь Вишневецький і його військо і ті жиди, що мали коні й вози – пішли з ним. А ті, що не мали ані коней, ані возів, але мали довіря до Вишневецького і його війська, що було в тім місті, осталися там. Як лише князь був віддалений від міста може і мілью, вороги вступили в нього. Це було у вівторок, – дев'ятий день Ав(28.7.1648). Приблизно 3 тисячі убито, а їх майно пограбовано, як добич. Між убитих, був учений наш учитель і майстер, рабін Ашер, котрий був головою рабінського суду та президентом, рабінської академії святої громади Полонне, – а та кож багато більше вчених, імена яких мені не відомі.

Після пограбування міста Константинів, князь Вишневецький вислав послів до них: як довго хочуть вони продовжувати нищення міста та вбивати невинних людей. Якщо вони приготовані до війни та мають більшу армію, хай відважуться на війну на полі бою. Вони тоді самі вибрали поле бою коло Липівця на річці (Ікві), 5 миль від святої громади Константинів. Вони приготували поле бою також коло Табору, і козики і татари по однім боці ріки, а князь Вишневецький і його військо – на другім боці ріки. Додаткові війська надходили до обох сторін, включно Хмель з козаками зі силою 500 тисячі людей. Теж генерал князь Домінік, разом з польською армією, стрільцями і кіннотою – около 30 тисяч воївків. Далше надходили підкріплення до обох сторін. Майже 600 тисяч українців проводив Хмель і Кривоніс, – хай їх ім'я будуть прокляті, та около 80 тисяч польського війська, ведене князями Домініком та князем Вишневецьким. Вони мали 150 тисячі возів навантажених поживою, напитком, золотом, сріблом та одягом та незчисленої вартости королівсь-

кого скарбу. Одначе 600 тисяч українців не могли рівнятися навіть 20 тисячам польського війська, бо українці були селяни і міщани, озброєні в дрючки і коси та недосвідчені в провадженні війни. Спосіб їхньої війни склався з голосного крику; кожний кричав, щоб людей настрашити. Всі їхні війни були ведені з великими хитрощами, але вони не могли мати вимуштрованого війська, за відміком частини козаків і частини татарів, числом коло 20 тисяч. Тоді, коли ж польська армія складалася із шляхти й з добре вихованих вояків.

В неділю, четвертого дня Тішри, 5409 (20 вересня, 1648), вони билися одні з другими. Польська армія перевищала, і князь Вишневецький заповдів їм великі і дошкульні втрати цілу неділю. А в понеділок він ще зріс силами, і вбив тисячі та десятки тисяч українського війська. Коли б шляхта була дозволила ще битися у вівторок, ніхто з ворогів Ізраїля бувби остався. Вони були б змушені віддати своїх провідників до рук їх польських майстрів зробити з ними мир та служити їм так, як перед тим.

Коли ж Хмель про це довідався, він опрацював схему: вислав листа до генерала Домініка, просячи короткої передишки на вівторок, а все реду війна буде відновлена. Його інтенція була відложити аж до четверга, бо мали над'їхати 2 татарські генерали їм на підмогу. Один називався Бей, а другий - Тугай Бей. Вони мали зі собою 100 тисяч війська - переважно татарів та були лише один день дороги віддалені від них.

Князь Домінік погодився на відпочинок на вівторок. Також князь Домінік і воєвода Тишкевич, говорили до князя Вишневецького: 'Як довго хочеш продовжувати знищення українців, котрі ж є нашими невільниками. Хто буде орати наші ниви

для нас, та хто буде виконувати іншу тверду працю в наших домах і полях? Як ми їх виб'ємо, не матимемо більше невільників. Над ким же будемо панувати тоді?'

Також польське військо мало співчуття для українців та здержувалося від атаки весь день у вівторок. Але вороги не виказували милосердя до поляків, як котрий попав їм у руки.

Перед вечером того вівтірка до українців, приїхало 100 тисяч татарських воєнків. Тому у таборі зроблено нараду між українцями і татарами. Вони зробили такий вереск і крик різними інструментами, бубнами, трубами, клярнетами, що почалась земля трястися. А польські люди не знали навіть з чого така радість настала. Вони зловили одного українського воєнка і привели до князів на допити і він сказав їм: 'До нас на поміч наспіло 100 тисяч татарського війська; їхні обличчя палають; хто може устоятися проти них?' А інша версія розказує, що Хмель був вислав письмо до князя Домініка, кажучи: 'Мир з тобою, пане, архикнязю, Владислав Домінік, генерале польської армії. Я, та мої люди, дякуємо тобі за це, що ти виказав милосердя до наших людей і дав відпочинок на вівторок. З огляду на те, я даю тобі пересторогу та добру пораду, щоб ти і твої люди, — втекли ще цієї ночі. Бо до мене прийшло татарів, як піску в морі, і це є не можливо встоятися проти них, і пусти моїх людей; хай не попаде польське Королівство у татарські руки. Тому, що ти виказав зрозуміння для нас, ми віддячуємося за добро. Ми не будемо нищити жадного міста, що є під твоєю владою, так, як ми нищили інші міста польської шляхти!'

Коли князь і шляхта це почули, вони переєтрапилися і ще серед півночі усі князі і шляхта повтікали з табору.

Коли ж у середу польське військо побачило, що всі провідні князі і шляхта втікають, вони також почали втікати, хто лише міг. Вони оставили всі вози, харчі і постачання для старшин і війська.. Вони покинули свої шатра, коні, осли; порозкидували по шляху срібло, золото та одержу, щоб угодити ти їхню втечу. Коли татари й українці вступили в польський табір і спостерегли, що тут нікого не застали, вони не вірили, що поляки втекли. Вони ж думали: 'Вони напевно хотять зробити трюк? Засіли, щоб несподівано на нас напасти з відтам.'

Вони вяслали звідунів провітрити; а ці побачили лише по шляху повно різних предметів і зброї, порозкидуваної по шляху з поспіху. Тоді татари і почали їх переслідувати. Так українці і татари в розпорошенню-розійшлися по всьому польському Королівстві (Малої) Русі і Литви та по всіх містах, їх замешкання. Коли новини досягли українців, вони негайно повставали проти своїх панів та вбчвали; чляхту та жидів, що їх знайшли, -всякими засобами страшної смерті. Це був час нещастя для жидів, якого ще не було. Коли жиди про те почули, вони ж утікали до більше укріплених міст, до Бару, Кам'яця Подільського, Бродів та столиці - Львова, до Бучача, Язлівців, Жовкви, до Наролю, Черемшля, Белза, до монастиря в Сокалі і до Замосця, а деякі втекли до Валахії (Румунії), а багатьох втекло до міст поза Вислюю.

Х. МАСАКРА КОРОЛІВСТВА ЛИТВИ

Нарід з Литви (Білорусі), втекли до Вільна та до Великого Гродна, де вороги не появлялися. Одначе багат о громад, де тисячі жидів скрилися втечею, були знищені, а жиди в них - побиті. І так, у місті Гомель незчисленні тисячі були вбиті для прослави Імені. Звідси вороги прийшли до Стародуба, де спричинили між жидами велику різанину. Подібні вбивства були зробили в Чернігові, в Брагіні та в Володіві, де було нагромадилося багато жидів.

Приблизно 10 тисяч осіб загинуло так різними способами грізної смерті. В останніх великих литовських громадах жиди були вбиті тисячами й десятками тисяч. Хай Бог помстить їх кров.

Деякі з людей по містах - Слуцьк, Пінськ, Бересть Литовський, вивтікали до Великопольщі, а інші водними шляхами до Данцігу, по річці Висла. Оє танки, котрі осталися в місті Бересті Литовському й Пінську, були замучені сотнями для прославлення Його Імені.

Вороги гонили за сотнями возів утікаючих жидів на відкритих полях близько Пінська, перехопили їх у вузькому шляху і багато з них повбивали.

Натомість польські війська самі мстилися на українцях у Пинську. Коли генерал князь Радивіл, з рамені Королівства Литви почув, що населення Пінська збунтувалося і дозволило ввійти падлюкам до міста, він, і кілька тисяч польського війська облягли місто і запалили його з усіх чотирьох сторін. Падлюки хотіли втекти з міста човнами, але були ж усі потоплені.*) Деякі були спалені, або вбиті. Так були жиди помщені.

Люди міста Слуцьк були також помщені. Мешканці міста повідомили мерзотників, щоб прибіжно прийшли, запевняючи їх, що багато жидів і шляхти заховалося тут і вони їх видадуть українцям. Але в Слуцьку не було зовсім жидів; вони повтікали вже. Вони не довіряли місцевим людям, що будуть бити.. ворогів.

Коли мерзотники наблизилися до міста, їх зустрінули канонами й вогнем з валів та з брам. Вони потерпіли великі втрати. Як вони втікали, місцеві люди почали їх переслідувати і вбивати їх до повного знищення.

*) . От така жидівська мораль: всі не жиди - падлюки, українців можна вбивати, знущатися над ними,.. але не бити жидів...-ред.

ХІ. МАСАКРА СВЯТОЇ ГРОМАДИ В БАРІ

Коли польські війська втекли з табору, татари й українці перетрасли весь табір, забрали багато срібла й золота, вози та найкращі коні. Хмель разом з армією і татарами приготувалися здобути укріплені міста польського Королівства. Він підслав частину своїх сил, щоб здобути Бар, бо там було багато жидів і шляхтичів. Коли вороги наблизилися до міста, гарматчик обстріляли їх з мурів гарматами і вони не могли підійти близько до мурів.

Тож вони облягли місто на багато днів. Що ж робили місцеві люди. Вони підкопали тунель до міста і дозволили мерзотникам увійти вночі до міста, і так вороги почали масакрувати нарід. Жиди і шляхта втекли до найсильнішої фортеці, і її дуже сильно укріпили. Між ними не було українців. Тоді вороги знову на довго обложили твердиню. Вони будували проти твердині насипи і частоколи і стріляли на них з великих гармат, які називали з німецька 'Редер Біксен', аж поки подолали твердиню і вбили всіх жидів і шляхту там, заподіваючи їм найгвалтовнішу смерть у світі, та забрали велику здобич. Число убитих жидів у місті Барі виносило коло 2 тисячі осіб. А гнобитель Хмель з усією армією помандрував знову до Константинополя, звідси до Заслава, і далі до столиці - Острога, ті громади вже були знищені українцями, - а звідси до великого Дубна. Тут також була велика твердиня, якій не було рівної в польському Королівстві, а була вона під проводом генерала князя Домініка,

Коли князь і шляхта повтікали з поля бою, - кілька соток жидів сподівалися, що схороняться у твердині і там осталися. Як лише мерзотники наблизилися до міста Дубна, один генерал і 80 вояків

пішли до твердині й замкнулися ґратами й штабами. Вони укріпили ту твердиню і не дозволили ані одному жидові ввійти до середини. Так то всі жиди були побиті перед твердинею; около її вогот жидів. Коли ж Хмель прїїхав до міста Дубна, був зчудований тією сильною твердинею і сказав, що це було б майже не можливо здобути її, а шляхта, була глупа, що втекла. В тій твердині було заховано великі скарби жидів і шляхти, але він відступив від облоги з огляду на її силу.

Звідси він попрямував на місто Броди, що було під управою генерала Хоронжого (Конєньпольського), що був ворог Хмеля, і хотів його вбити.

Хмель знищив усі провінції, що належали до Хоронжого, а зокрема місто Броди, його метрополію, яку знищив і спалив. Всі жиди і шляхта втекли до твердині, що була велика з подвійними валами, які охороняли та з ровами довкола. Тут заховалося кілька тисяч жидів і шляхти. Ворог облягав кілька днів твердиню, але не міг дістатися до мурів, що її захопити. Та всеж у середині був великий терор і жах з огляду на пошесть, що вибухнула у твердині. ' Без стрілів і меча осталися, але в камерах терору'. Приблизно 1 тисяча жидів загинуло від пошесті. Також пошесті поширилася дуже по всіх інших твердинях, які були облягані ворогом.

XII. МАСАКРА В СТОЛИЧНОМУ МІСТІ ЛЬВОВІ

По якомусь часі сталося, що Хмель (І.Х. 1948) хай його ім'я буде прокляте, - і його армія поступали й облягли святу громаду у Львові, одну з чотирьох найбільших громад у польському Королівстві (1. Краків, 2. Познань, 3. Люблін, 4. Львів). Це бу

ла божа громада, славна своїми переданнями і письменниками. Коли вороги зближалися, вони отаборилися в долині, на проти високої твердині, що була поза містом Львовом.. Вибухи вогню з твердині убили тисячі українців і татарів. Але з огляду на брак води, поляки були змушені покинути твердиню і вдалися до міста Львова. Тоді мешканці запалили всі домч довкола Львова, щоб вороги не мали де криватися. Та всеж вороги здобули твердиню, і потім отаборили місто. Люди боялися опускати свої домч, бо стріли падали постійно з замку на місто.

Як вислід того, настав голод і кинулась по шість у місті. 'Без стрілів і меча оставалися, але в коморах терору'.

Около 10 тисяч душ загинуло з голоду і від зради.

Після довгої облоги місто всеодно не могло бути здобуте (подолане). Тоді вони затримали резервуар води, який постачав місто питною водою і люди не мали води пити. І всі люди сказали: 'За що ж будемо вмирати з голоду й спраги? Скажім во рогам, що дамо їм все, що маємо, як викуп за наше життя'. І тоді люди міста вислали післянців до Хмеля з предложенням компромісу; вони дадуть йому все золото і срібло, яке мають за викуп їхнього життя.

Тож предложення в його очах було одобрене і він сказав своїм послідовникам: 'Яка користь з того, що ми їх поб'ємо? Візьмім гроші за викуп їхнього життя'. І він вислав свого сотника Головацького, бувшого польського старшину, що повстав проти польського Королівства та пристав до нього, разом з багатими козацькими старшинами до міста, щоб продиктувати умову компромісу.. Містож також і вислало кілька поважних шляхтичів разом із Реб

Симоном, посадником міста Львова, відвідати Хмеля і обговорити справу з ним. Вони домовились до того компромісу: 250.000 злотих кусків має бути зібрано між жидами і шляхтою в місті, як викуп за їхнє життя. Але та горизонтальна сума не могла й між ними бути зібрана, тож вони здали своє золото і срібло й інші вартісні предмети, ратуючи вчинити, нижче властивої ціни.

Вони важили золото і срібло вагаю важкою, як олово, але половину відкидали для очищення. І, так козак висунув місто, як висушується рибний став. Коли б це не було ради Божого милосердя для народу Ізраїля, що був там у тисячах і десятках тисяч, а всі з них славні і думні, що зробили велику покуту, аж поки їх плач досягнув Висот, і Господь, хай буде благословенний, нахилив серця мерзотників до компромісу з ними. Коли б вони були ще з тиждень в облозі, всі люди міста були б поморли з голоду і спраги.

З відтіля вони підійшли і обложили місто Жовкву. Вони прикладали драбини, щоб наблизитися до валів, але оборонці лляли гарячу воду на них, змушуючи їх до відступу. Тоді каноніри стріляли на них з гармат і багато їх побили. Тоді люди зробили раду і сказали: 'Краще даймо знати тим людям, що ми хочемо зробити такий компроміс, як ми догворилися у Львові.' Вони вислали післанців до міста, а ті відповіли: 'Ви не сильніші, як оборонці Львова, котрі не могли проти нас встоятися і були змушені зробити компроміс. Тож, якщо хочете погодитися з нами, буде добре. Якщо - ні, ми всі будемо вас облягати і ми внесемо великий суд і заведемо страшну смерть вам, так, як це зробили по інших містах.' Ті справи знайшли відразу угоду і

прихильність людей міста, (що хотіли з ними компромісу), тож вони вислали священника, шляхтича і жида, що привітав з Чернігова, в (Малі) Русі, щоб робити з ним компроміс. Вони погодилися, що з міста люди мають заплатити 20.000 кусків золотом, а 6. тисяч для уже попередно згадуваного сотника Головацького. Вони відійшли, оставивши тисячу козаків на сторожі міста, щоб інші козаки не заатакували їх знову. Вони наслідували всі ці процедури при всіх твердинях королівства Малої Польщі, Русі, Поділля, Литви, приносячи людям нещастя та терпіння.

У сильному і дуже укріпленому місті Кам'янець Подільський, та в містах Язловичі, Бучач, Комарно, Белз і в Сокалі в монастирі, шляхта і жиди самі оборонилися і стріляли на ворогів з великих гармат, заподіваючи їм великі втрати, так, що хулігани не могли захопити ані однієї твердині. Вони відступали з під них у клопотах, і навіть не вимагали окупу ні сотника винагороди. Але голод і зарази в тих містах, наносили смерть тисячам і десяткам тисяч жидів.

Перемшль, славне місто вчених і писарів, було також обложене, і місто було майже зайняте, але Господь в небі мав милосердя над ними, і генерал, на ім'я Корнякт, разом із 600 вояків, приїшов на поміч і з розмаху врятував місто. Однак всі міста і села по річку Сян - були знищені

XIII. МАСАКРА ГРОМАДИ НАРОЛЬ

Звідсіля вони пішли до святої громади Нароль і її обложили. Десятки тисяч жидів і тисячі шляхти зібралися там, а це було між ними вні

одної української людини. Були там 3 великі поселення, один попри другим. Жиди хотіли тікати звідтам, але уряд міста не дозволив їм. Він сказав їм „Станьмо протч них і втягнім їх у вішну, як це зробили інші укріплені міста“. Коли вороги обсіли місто, вони предкладали компроміс з ними.

Жиди хотіли на це погодитися, але уряд міста, відкинув це, і вони билися з ними 3 дні, завдаючи ворогам важких втрат. Тоді архи-ворог Хмель вислав їм більше для підкріплення війська, так багато як піску в морі, і так вони здобули місто 17-го дня Гешван 5409 (2. листопада, 1648), і найперше вбили урядника міста, Ляца, і зняли з него живцем шкіру. Вони піддали його під всякого роду страшних тортур.

Опісля з жидів вбили півяд 12 сот осіб, ріжними способами страшної смерті, як уже згадувано по вище. Багато було втоплено у воді, а кількасот - самі замкнулися в синагозі, але вороги вломилась через двері, і вбили там усіх жидів, а пізніше ж підложили вогонь під синагогу і спалили її, разом з усіма вбитими. Не було ніде такої страшної масакри в цілім польськiм Королівстві, як у місті Нароль.

Багатьох забрали татари в полон. Вони підпалили всі три поселення, і так те знищили, як місто Содома було знищене.

Одна жінка, що осталася жива, говорила мені, що кількасот жінок і дітей та кілька мужчин осталися живими. Вони не мали поживи через 5 днів і їли людське м'ясо. Вони обтирали органи з побитих, смажили їх на вогні та їли. Багато тисяч побитих були з'їдені собаками та свиньми.

Ті, що пережили, вислали кілька мужчин до Перемишля і забезпечили їх багатьма кусками золота *)

*) Значить, українці їм золото оставили -ред.

щоб купили полотна на заслонч-покрчття. І так жертви були поховані. Хай Господь їх вчнагородить за їхні ласкаві діла.

XIV. МАСАКРА СВЯТОЇ ГРОМАДИ В ЗАМОСТЮ

Звідтам, гнобитель Хмель, разом із всією своєю армією татарів і українців, великанська кідькість, — наче піску в морі, — походивав вперіж та обляг місто Замосць, місто, що з нич жадне не мого рівнятися щодо счли. Воно було окружене подвійними валами й ровом довкола нього. Як лчше вороги наблизилися, мешканці міста спалили всі довколншні доми, щоб ворог не мав де скритися. Вони не дозволили прийти ворогам ближче міста, як на пів милі. Так вони здержували їх на кілька ж днів.

Вміжчасі вороги розсіялися по околиці й за подіялю страшних спустошень в Томашеві, Щербешні, Турбіні, Грубешові, Тарногороді, в Білограю, в Горі і в Краснику. В усіх тих містах вони змасакрували тисячі і десятки тисяч жидів.

Також у провінції Волчні: у Володимири Волинському, Любомлі, Луцьку і в Крем'янці та їхніх околчцях, вони заподіяли страшну різанину, вбиваючи тисячі жидів. В місті Крем'янці один горлоріз отрчмав різницький ніж і зарізав кілька сотень дітей *), щей питаючи свого товариша з наругою, чи вони є 'кошерні', чи 'трафні'. Він відповів: 'Вони є 'трефні'. Тоді він кинув їх собакам. Після того він взяв одну вбчту дитчну та відрубав її явно шию, питаючи: 'Чи це є 'кошерне'? А товариш відповів: 'Так, воно є 'кошерне'.

-----*) І хтож може повірити в такі жорстокі й несумісні з правдою байки? Але жиди вірили " на протязі різних нагод, особливо в час їхнього панування в Сов. Союзі, зашморгували шнуром на шиї кожного українця, що був причеченч на голодову смерть. Так жиди мстилися і дальше мстяться на нас. ред

Він провів тельбух, так, як це робиться з козами та вівцями і тоді ніс це неспішно по вулиці, міста й кликав: 'Хто хоче купити кози й вівці?'

Боже, помсти їх кров!

Також на вузькій стежці, біля Бехова мерзотники перевернули кілька сотень візків з жидами, і повбивали їх.

Подібні вбивства були також і в інших громадах, жак яких годі описати. Тож вони знищили більше, як 700 громад, всі міста й села аж по ріку Вислу.*)

Хоч вони облягали місто Замосць кілька днів, вони не могли його здобути, бо німецький генерал на ім'я Вайгер, разом із 6 тисячами вичколених німецьких вояків оборяли місто. Вони пустили в рух канони з валів і вбили багато ворогів. Та багато тисяч жидів погинуло з голоду й з пощесті, яка виникла в місті. Тому, що вони бували тут довгий час, то сталося, що вони поміщали пляни. Але вживаючи чародійства, впустили гадюку вгору до неба і взяли це для себе, як знак: 'якщо ж гадюка повернеться лицем до міста, то ми їх поделаємо самі; а, коли гадюка впаде лицем до нас, то ми втечемо перед ними'. А сталося це в півночі, як побачили змію, що вносилася на небо, та стояла недоручно в повітрі з пів години, з лицем зверненим до міста. Після того змії повернув лицем до козаків і татарів. Вони зрозуміли, що для них це поганний знак, бо зло є перед їхнім обличчям. Тоді вони не гаючись, вислали посланців до міста й сказали: 'Чи не краще для вас піти ж на угоду, як не зробило столичне місто Львів, ніж загинути з голоду?' Як лиш люди з міста те почули вони негайно погодилися на компроміс з ними та заплатили 20 тисяч кусків золота. Після того татари й українці пришли близько мурів і привели з собою багато бранців на викуп жиди з міста ви-

*) Тут рабін Ганонер пересолнив надесяток разів більше. Всіх бо потурбованих громад було 70, а він написав 700. От така правда!

купили кілька сотень полонених. Хай Господь винагородить їх, за їх ласкавість!

Гнобитель Хмель, разом з українцями і тарськими силами відступив і пішов до митрополії Люблінської, одного з чотирьох найбільших громад у польському Королівстві, місто незрівняне в науці, світових справах і люблячій ласкавості. Міщани втікати і схоронилися за рікою Вислою, оставивши поза собою кількосот громадян біднішої класи. Вони засобили місто великою кількістю гроша, щоб забезпечити їх перед нуждою, головно втікачів, що прийшли з інших місць. Вміжчасі вся шляхта і князі польського Королівства зібралися в Кракові, столиці Польщі, щоб вибрати собі короля, щоб королівство ж не було, наче вівці без пастиря. Шляхта і князі ж перебирали, але не могли погодитися між собою, хто має бути над ними і панувати. Дехто волів Казимира, - хай його слава зростає, - кардинала з Гнезна. Інші воліли його брата - Карла, - ще інші хотіли б мати пана Семьгороду в королівстві Угорському, що називався Ракочий.

Коли гнобитель Хмель почув про це, він вислав послів до Кракова, кажучи: 'Як виберуть вони Казимира, кардинала Гнезна на короля, то він відступить і не буде більше провадити війни проти Польщі.'

Коли князі і шляхта про це почули, вони це сприйняли прихильно в своїх очах і вибрали Казимира другого сина короля Жигмонта, на короля. Сталося ж це 5409 (1648) в місяці Чашван, що наш пан король, Казимир, - хай його слава зростає, - був коронований. Хай його Королівство зростає, і хай його вороги впадуть перед ним, хай вибачить плідні, і хай буде благословений на довгі дні. Бо він є справедливий король, Богобійний чоловік і приятель Ізраєля.*)

-----*) Це було найголовніше, що був 'приятель' Ізраєля. Рента - могло і завалитися...

Він узяв собі жінку свого померлого брата Владислава, за дружину.

Як уже король осівся на троні безпечно в Королівстві, він розіслав листи до гнобителя Хмеля, щоб повернувся додому разом з армією; що всі його виступи проти польського Королівства будуть поладжені взаємним порозумінням.

Гнобитель Хмель, разом із своїми військами, був на шляху забрати місто Люблин. Коли вони були лише 4 милі від міста, лист короля, що вчав повернутися додому, досягнув його. Він привітав листа короля з радістю, і негайно завернув додому.*)

Усю ту зиму Україна відпочивала без воєн. Розуміло, що заслуга людей з Люблина, що лагідно ж відносилися до своїх братів з дому Ізраїля, що оминули меч для живих і померлих — була велика! Ця доброта вийшла і їм на добро і спасла їх від меча ворога. Хоч через час ворожої облоги місто Люблин було захоплено і зачнене. Ніхто ані не вийшов, ані не прийшов. У місті була велика пошесть і більше, як 10 тисяч жидів вимерло.

Між жидами, що втекли через річку Вислу, також вибухла зараза. Вони зносили своїх померлих у ночі на кладовище на те, щоб їх не бачили неприязні люди і не заперечували робити нових гробів. Зараза була відмінна від усіх інших пошестей, (хай на Бог заховає!). Вони діставали високу гарячку, як вислід подорожі й страху. Багато убогих людей, яким гої не дозволяли увійти до хати, спали на вулицях і так помирали з голоду й без захисту. Не одна людина не дала помочі своєму братові, і ні один батько милосердився над своєю дитиною. Більше, як 100 тисяч жидів вимерло від цієї зарази (Хай Гоє поць нас заховає і спасе!).

І так жиди стали убогими. Рештки золота, срібла та одягу, який вони ще мали, вони випродували й на поголовну вартість, шовк і інші матерію, — за одну третину ціни. Книжки були безвартісні, бо не бу

*) — Це була одна з найважливіших помилок великого Гетьмана, бо тим відвором він перекреслив свій успіх та дав полякам час на протидар! (перекл.).

до покупців. Тора лежала в опущеному куті, бо гої купували лише срібло, золото й матерію.

Як жиди почули, що вороги завернули домів і до їх посілостей та що шляхта наслідувала їх і також повернулася домів, — вони також поверталися назад до всіх тих міст, де були присутні польські пани — шляхта аж по місто Заслав. Звідси на схід не можна було знайти ані одного шляхтича, ні жиди. Бо всі ті місця ще були обсажені злочинцями, і тому шляхта боялася там їхати. Приблизно 2 тисячі війська, — решток сили князя Домініка і князя Корецького, були в Острозі, Заславі і в Корці.

Там жиди вперше опирали свою надію на Бога, а потім на них, думаючи, що міщани повернуть їм всі довги, що їм завинили.

ХУ. ДРУГА МАСАКРА ОСТРОГА

Міщани Острога поводитися хитро з жидами. Вони писали до жидів з оточених місць, будучих мешканців Острога повертатися, не боятися козаків, бо кє роль зробив з ними мир. Бідні жиди безмежно раділи вірючи, що це правда. Около 3 сотні осіб повернуло ся до Острога.

Після перебування там 3-х тижнів, від 1-го Адора до вівторка 18-го Адора 5409 (від 1 лютого — до 13 березня 1949 р), міщани повідомили козаків, що були в околиці, щоб спішилися, бо багато жидів і шляхти було в середині, запевняючи їх, що підмогу ж проти шляхти вони самі дадуть і проти жидів. Стало ся в півночі це, 19 згаданого місяця Адора, що багато тисяч козаків прийшло до міста Острога і повби вали всю шляхту і жидів у їхніх ліжках. Лише 3 жиди і один старшина зі шляхти та 80 вояків втекли. Козаки їх переслідували, а шляхта втікала постійно наперед ним аж поки кілька тисяч українців пішли за ними з міста. Тоді шляхта обернулася проти переслідувачів та вбила багато з них, залишаючи лише кількох, що втекли до міста.

Коли шляхта та жиди в Заславі й інших громадках, близько Пстрога, почувли про те, вони повітали з життям. Деякі втекли до великого Дубна та Олчви; а інші - до Кремянця.

І сталося, що король Казимир, хай його слава зростає, - і князі почувли, що українці далі повстають ще, він назначив на гетьмана князя Фірлея і випосажив його в 30 тисячну армію на війну проти українців. Генерал Фірлей з військом заатакував місто Острог і так помстився на них та приніс велику справедливість.

Звідси він пішов на місто Заслав, де звіделикий бій з українцями, близько нового місця міста Заслава, сполученого з твердинею, і наніс багато помсти на людеї міста. Кілька соток жидів мужеської сили, бідного народу, злучилися з ним і продовжували мститися *) на своїх ворогах. Генерал Фірлей також вислав відділи, кілька тисяч польського війська і кілька сотень жидів до сусідних місцевостей, де ще було кілька українських повстанців, звели з ними бої та завдали їм важких втрат і здобули всі міста. Вони мали успіх у всіх, своїх змаганнях. Також Ляндскоронський, воєвода Кам'янця, великий воїн, разом з кілька тисяч найнятих військовиків, перебрав команду міста Озілівці, 9 миль від Заслава. Він також заподіяв великі втрати українцям, з іншого боку. Під Заславом вони також перемогли. Бої тривали 12 тижнів і вони нанесли великих відплат українцям. Це, що українці робили, те було їм відплачено.

Генерал Фірлей та його армія із Заслава відіхали, щоб злучитися з воєводою Ляндскоронським і його армією, і разом поїхали до Циганського Каміня. Тут злучилися Ляндскоронський і його армія та приготовлялися до більших боїв.

-----*) Як відомо з тодішніх та пізніших практик, то жиди вміли мститися над кожною українською людиною.

Коли ж Хмель довідався, що поляки йдуть на нього та що знищили багато міст в Україні та на коїли багато шкоди, а він вичікував у тьому стані 3 місяці. Вміжчасі він зібрав усе своє військо і запросив татарського кополя (хана), щоб з'єднався з ним.

Коли генерал Фірле" довідався, що українці і татари мобілізуються по третій раз, він вислав листа до кополя Казимира, -хай його слава зростає, - щоб видав декрет на все польське Королівство, що вся шляхта мусить зголошуватися на поміч братам у вієні. Король згодився і проголосив на околичнях Королівства: 'Всі старшини, що їхні імена є в кополівській реєстрі, мусять або самі йти на вієну, або післати своїх слуг на їх місце. Хто не повишусться кополівському декретові, той страить свою рангу.' Але князі зволікали з своїми возами, як це було їх звичкою, однак татари й українці, яких було багато, мов піску в морі, -маршували з'єднаними. Як українці наблизилися до польської армії, поляки подалися 6 миль дальче до міст Бурмуч і Збараж. Там князь Вишневецький та його швагер генерал Хорунжий (Конєньпольський), разом із кілька тисяч вояків, петеранів зі Львова злучилися. Так польська армія приготувилася до бою в місті Збараж. Вони зробили сільні фортифікації та поробили водні перешкоди довкола міста.

Сталося це на нові місяця, -місяця Ав 5409, що цар-хан, король татарів, разом з товпою людей, як пісок у морі, і гнобитель Хмель і його українські люди, також величка товпа, як піску у морі, окружили польську армію з віддалі і облягли її. Вони не могли прийти ближче до табору, з огляду на постійну канонаду і вогонь з мурів твердні, котри

десятки тисяч. Так облога польської армії тривала 7 тижнів і багато шляхти загинуло з голоду. Також генерал Фірле^н загинув у акції. Але князь Віщинецький^н покріпив серця людей з фальшивим післанцем ніби від короля, що він і велика польська армія – приходять їм на поміч. Але це ніколи не сталося. Бо ніхто не відходив з таборів, ані ніхто не приходив. Він зробив це лише на те, щоб захопити людей. Коли б не те, вони були б здалися ворогам, з огляду на грізний голод у польському таборі. Вони їли коней і собак з голоду. Оказійно князь Віщинецький^н і його швагер Хбрунжи^н – , з їхніми арміями, залишали свою твердиню через тунель, який викопали, і атакували українську й татарську армію не сподівано, вбиваючи десятки тисяч. Князь походив на чолі своїх людей, так, щоб їхні серця не в'янули.

Коли король Казимир^н, – хай його слава зростає, почув, що польська армія опинилася в нещасті, та є бложена українцями й татарами, він приготував свою Жолісницю, і сам король у своїй славі, разом з 20.000 найнятих вояків пішов на візну. Всі шляхтичі Польщі змобілізувалися, щоб його наслідувати. Але він не ждав на них і маршував із своїми 20 тисячами на поміч своїм людям у нещасті. Коли король приїшов близько облягаючих українців і татарів, кілька сот тисяч оточили його і його армію. І вся польська армія тремтіла, а їхні серця в'янули з ним, і ніхто з них не відважився витягнути свого меча. "А король оглинувся сюди і туди та побачив, що нема відважних мужчин воювати." Він був дуже й діткнувся на своїх людей, а його гнів палав у нього. А татари майже зловили короля живцем.

Король король побачив, що зло є рішуче проти нього, він рішив завернути з своєю армією до міста Зборова. Тож король сказав до своїх людей: "Втікаймо туди, - це мале є недалеко і ми будемо врятовані."

Король і його армія схоронилися—схоронилися там і він вагався воювати з українцями і татарами з міста Зборова з два дні.

В міжчасі король післав свого помічника шляхтича Оссолінського до татарського короля за компромісом, а потім і гнобитель Хмель буде змушений дати свою згоду. Біз проти короля перестав негачно, і цар хан, король татарів, разом з кількома сотками своїх людей попрямував до міста Зборова, щоб особисто говорити з королем та продискутувати з ним умову перемир'я. Вони погодилися, що король, -хач його слава зростає, -заплатить йому 200000 кусків золота, - це довг йому з попереднього договору, який мав бути сплачений річно йому, але котрого король був не сплатив. Інша умова була поладнана тим, що цар поверне королеві 2 генерали, які були в полоні, за викуп 100 тисячів золотих кусків.

Король дав йому кільканадцять високих рангів старшин-польських шляхтичів, як закладників, поки не будуть заплачені гроші.

Коли гнобитель Хмель почув, що татари зробили перемир'я з королем, він боявся за своє життя, тож він також пішов до міста Зборова та впав на коліна перед ногами короля, і зо сльозами благав його, кажучи: "Все, що він заподіяв, було спрочинне не самою шляхтою." Він дискутував багато справ, які ніколи не були нікому відкриті. Але король був за гордий, щоб з ним розмовляти, і він говорив

з ним через перекладача. Остаточно він пішов на компроміс з ним, що він і його армія, повернуть ся домів, та що король тоді піде 5 високих старовищем старшин, як висланників продискутувати умови перемир'я між українськими і польськими родами. А Хмель вимагав, щоб 30 тисяч козаків — було у привілейованих, вільних від податків, як це було в минулому, і що він повинен мати право вибрати тих 30.000 з різних провінцій, як йому подобається; чи це буде з цих, які є під пануванням короля, або з тих, що є під управою шляхти та що місто Чигирин і його околиці мають належати йому і його спадкоємцям після нього, назавжди; а також, що один з козацьких провідників має бути одним із сімох воєводів, вибраних служити в королівському союві, і що король має не казати жидам не забирати мешкань у тих місцях, де тих 30 тисяч воєнків будуть перебувати; та багато інших умов, які були поза увагою. Але король тим разом переконав його, повернутись до свого дому, та що 5 висланців будуть послані з ним на розмову.

І сталося тим разом, що татари й українці повернулись домів. По дорозі татари спричинили велику помству на українцях, у містах і селах, які повставали проти короля. Дехто казав, що король дав їм дозвіл нищити ті місця, які були пристановищем ребеянтів. Вони спалили його Остріг і його околицю, Заслав і околиці, Кремянець і околицю, Васильків і околицю аж до міста Сатанова і його околиці та Кам'янець Подільський. Всі міста на просторі 20 квадратних миль були спустошені й спалені, а в них українські мешканці, були деякі вбиті мечем, а десятки тисяч, були попали в татарський полон.

Лише ті, хто заховався в лісах і болотах, -
остався живий. А Господь помстив на них помсту
народу Ізраеля. Вони самі це прийняли, як спра-
ведливу кару.

Тож край відпочивав від війни десь рік 5410
та 5411, згідно з меншими вгадуваннями, аж до
посту Паски.*)

Після посту Табернакулі 5410 **), згідно з
малою пригадкою, польська шляхта повернулася до
своїх домів (посілостей). А також решта Ізраеля,
' сироти - сирит' - повернулася. Вони були нужде-
нні й убогі, і вони не знайшли передишки навіть
там, бо ціни були високі, а пожива - рідкістю.

Тож українські люди тисячами і десятками ти-
сяч гинули з голоду. А нужда за хлібом не була
така велика, як брак грошей. Бо казаки і татари
пограбили їх гроші і всі скарби. Деякі багатші
українці втекли через Дніпро, бо вони боялися і
здирства шляхти, а інші поховали свої гроші та
вдавали убогих. А, жиди, хоч зрушені, обездоле-
ні, нужденні, були в очах товпи та шляхти - як
багаті люди. І кожний кричав: 'Даї, даї!'. Коро-
ль і шляхта вимагали податків, а жиди були без
сотика, а все ж були змушені давати частину, що
осталась їм у сріблі та в золоті й одезі. Вони і
це були б дали за половину ціни. Опісля прийшли
додаткові датки, так як удержування армії і тп.
Вони були змушені дати надмірні десятички, так, що
ніщо не осталось в їхніх руках, а їхнє убозство
зростало з дня на день.

Не зважаючи на те, вони жертвували ціни та
податки Святому Єдиному, хай буде благословенний
за мир, яким вони радувались.

В тих місцях, де перебували козаки, був доб-
рий інтерес, бо всі вони були багаті, як вислід
грабежі жидів і шляхти. Але ані жид, ані шляхтич
не мав дозволу перебувати там, поки компроміс у
силі був. Вони мали право осідатися лише по мі-

*) Від 1650 до 1651 рр-перекл.

**) Жовтень, 1649 р-перекл.

сто Паволоч, включни з ним, а не далі. Козаки контролювали 100 квадратних миль краю (Мялої)Русі, як забезпечення, згідно із згаданим домовленням з шляхтою.

В тих днях король, -хай його слава зростає, - видав зарядження на всі провінції свого Королівства, що будьхто, що був змушений змінити свою віру може повернутися до своєї попередньої віри. Всі змушені наверненням, -повернулися до юдаїзму, і всі жиди далі там замешкали, де їх було навернено. Те пер жиди явно визнавали свою віру (релігію) в тих місцях, де жиди жиди та в місцевостях, де перебували козаки, і де ніхто у тому часі не жив, примушені наверненці повтікали, згідно з розпорядженням короля. Також жінки, які вийшли заміж за козаків, повтікали до міст, які були населені жиди ми. Так, що сотки примусових наверненців повернулися знову до жидівства. В місцях; де відбувалася велика різанина, сотки хлопців і дівчат та немовлят, були навернені. Жиди забрали їх с и л о ю від гоїв*).

Після докладної перевірки, вони давали їм картки розпізнавання, та імена родин, до яких вони належали.

Ті знаки були повішені на ший кожної дитини.

Багато жінок сталося Агунат**), а багато в - дів, які стали предметом левірного ***) супружжя, сталися, також Агубатлевір -опустив країну. Уряд, Ради Чотирьох Країв (тут Чотири Краї -жидівська рада у Познані й околиці, Кракові, Львові і Остро-зі - ці примітки перекладача Емесче,)

*) Забрали їх жиди 'силою', хоч то були діти українських батьків і матерів. Їх переводили на юдаїзм, бо мовляв, -їхні діти погинули у війні..

**) Агунат - зв'язані, бо не знати, чи їхні чоловіки живі, чи ні

***) Левірате - затинське слово: замужня жінка - вдова, мала вийти за бездітного брата свого чоловіка. (Якщо такий був!).

Хай Скала й Визволитель заховать їх, зробили багато заряджень для їхнього добра, і вони уєтановили публічний піст на все Польське Королівство, що має бути святковане 12 дня Сівана на всі генерації, що прийдуть.*) Бо саме того дня відбулося страшне, відбулося страшне вбивство в Немирові, і це була перша громада піддана маса крі, для прослави Його Імені, — хай заслуга цих мучеників поставить нас у добре місце, і нехай Бог помстить їх кров.

Після тьх справ король підвищив князя Вишневецького понад усіх шляхтичів, і зробив його найвищим генералом усієї польської армії. Але він був би не прийняв того вивищення, якщо б то не була почесць на ціле життя. Коли б навіть і два генерали, що були в татарському полоні, тепер повернулися, — вони не змінили б його у тій гідності.

Лише тоді він повів польську армію поза ріку Дніпро та підбив козаків, за помічч'ю Бога так, що кожний був у спроможі повернутися на свою посілість.

Коли Хмель про те почув, він боявся за своє життя, коли б не королівська ласка на його прохання, бо серця всіх людей були з князем Вишневецьким.

Він негайно вислав післанця до татарського короля (хана — перекл.), щоб відпустив двох польських генералів з неволі; а він сам заплатив решту викупу грошей за них. Хмель не робив того з причини любови до них, але з ненависти до князя Вишневецького, щоб перешкодити йому бути найвищим генералом. Тож король татарів випустив обох генералів — Потоцького і Конець-польського.

Польський король і його шляхта були здивовані звільненням генералів татарським королем, і вони не знали причини цьому.

-----*). Це 'свято' жиди (головно хусити) святкують дуже докладно, кожного 20 червня, в році, та викликають Хмеля і всіх україн. патріотів!! Така ненависть і таке 'святкування'.. Хай ті проклябони Бог Милосердний оберне на їхні голови!!

Король привернув їм їхню попередню гідність.

В тих днях гнобитель Хмель атакував зі своєю армією провінції Волощини та знячав їх, бо там укривалося багато жидів і шляхти, тому, що Волощина вимогла від татарів силою сотні бранців і дала їм волю. (Точно так було: Волощина за жидів і шляхту, дала сотню українців татарам-перк)

Після повороту з провінції Волощини, вони принесли велику здобич та все те продали жидам. Але тепер жодний жид не потерпів, бо з жидами був мир.

В тих днях росіяни, в провінції Москви та кож повставали проти короля Польщі. Вони були з'єдналися з військами - покичьками козаків. Гнобитель Хмель писав листи до короля, щоб не боятися московської ребелії; що він і його козаки по маршують проти них, змусять їх до бою і зроблять їх підданими короля. Але король у своїй мудрості зрозумів, що Хмель лише шукав зачіпки, та що він був змушений (сам) робити мир з москалями.

В тих днях король Польщі послав висланців високих ступенем шляхтичів, щоб зробити угоду з козаками; але це було без успіху. Бо козаки предклали багато вимог, яких годі було прийняти королем і шляхтою, і та справа була відложена аж до свята Пасхи 5411, згідно з малым відхиленням.

І це сталося ще перед згадуваним святом, Пасхи, що татари й українці зібралися четвертий раз, і на ту Пасху діти Ізраеля пили 'чотири чаші отрути'. Вони вбили сотні жидів, а сотки пішли у татарський полон.

Клопоти останнього дня пішли у забуття й того, що минуло.. 'І Жків утік' четвертий раз, а всі діти Ізраеля втекли до метрополії Львова. І сам король, -хай його слава зростає; - пішов воювати проти них, а з ними було 300 тисяч здатних вояків польської армії, і 80 тисяч мужви, зложеної з німців, французів і еспанських вояків, а та кож і тисяча жидівських бійців.

300 тисяч поляків стаціонували близько-Дюбліна, так, щоб польський народ не був в одній масі, зогляду на голод. В тих днях, відколи польське Королівство повстало, не було ніколи так

багато війська зібрано, як тих днів. Також татари й українці збрали величку сяду, як піску в морі, що не можна було їх перечислити з причини многи сти.

Король приготувався до великої війни, і він розтяг свій намет у монастирі міста Сокаль, а решта королівської армії розмістилася до бою між містом Сокаль та містом Берестечком, а з ними були оба генерали та князь Вишневецький. Татари й українці напали на них нагло їхніми звичними криками і жадливим вигуком, кажучи: 'Заатакуймо ж поляків і ми їх розгромимо так, як у попередніх змаганнях.'

Але вони не знали, що Бог був з нами та з королем, — хай його слава зростає. Спочатку вони мали успіх та завдали втрат польській армії. Але після того рука польських армій видержала, піддержані німцями, вони підперезалися силою та вдарили, заподіваючи важких втрат татарам і українцям, і вбивали їх та переслідували до знищення. Татарський король утік у свій край з великими труднощами та лише з горсткою його сил. Він узав у полон також гнобителя Хмеля, бо цей не поінформував його про сили королівської армії, і тим спричинив йому нещастя примусу втечі лише з малою кількістю свого війська, та втрату своєї армії. Всі високі старшини, а між ними братанок татарського ж короля, стали в'язнями короля. Останки козацьких сил були обложені польськими силами багатьох днів. Вони повтсали і втекли вечером, полишивши їхні намета, коні та вози, наповнені всяким добром, весь табір непорушний, і так вони втекли з їхнім життям. Король, — хай його слава зростає, — разом з його шляхтою та прихильниками, повернувся до своїх домів, з великою радістю і з веселими серцями; на 17-го Аб'а 54II, згідно з малим відхиленням.

А татарський король вислав листа до короля, — хай його слава зростає, — щоб звільнив його брата ніча в заміну за його ворога, гнобителя, котрий, у тому часі був його невільником; він також повернув би 4 тисячі високопоставлених польських шляхтичів, що тепер були в його неволі.

Але король відмовився. Він відповів з гордістю татарському королеві, що він може держати гнобителя, Хмеля не тепер, та що він візьме пізніше його силою. Те король сказав, щоб натиснути на татарського короля, що він і його люди задумують зробити війну проти татарів. Потім король вислав, двох своїх генералів і князя Вишневецького, а з ними 150. тисяч добірного війська, щоб здобути усі українські міста в караю (Мала) Русь, а після того зробити війну проти татарів. Це вони зробили. Вони продовжували та взяли міста в краю (Малої) Русі, одно за одним.

В тому часі шляхтичі стали зависні на князя Вишневецького, котрий зростає у популярності, і вони подали йому смертельну отруту випити, і так князь Вишневецький загинув. Хай його пам'ять буде благословенна. Він оставив по собі 16 літнього сина, котрий також був здібним воїном, і так він взяв місце свого тата. Тож сталося, що татарський король почув, що герой, князь, помер та що два генерали приготують війну проти нього, - він зробив мѣр з гнобителем Хмедом. Хміль заплатив йому викуп 18 мільйонів золотих кусків, а також піддержував його. Татарини українці згромадилися у великій кількості, як піску в морі, - 5-й раз, на війну з Польщею. Тож велика війна відновилася самій Польщі після Свята 5412 (1653), згідно з малим вгадуванням, і так, що війна продовжується по нинішній день. Часом вороги виграють, а часом король, виграє. Але діти Ізраєля все стають бідніші і бідніші. Що більше, - грізна епідемія виникла в усюму польському Королівстві. В місті Краків, та в інших громадах, в польському Королівстві, на весні 5412, згідно з малим начисленням, більше, як 20 тисяч людей загинуло. Хай Бог змілюється над ними. Аж по сьогоднішній день по польському Королівстві шаліє меч, голод та велика чума. І ті останні клопоти спричиняють нам забуття попередного.

Кожного дня трагедія є більша, ніж минулого дня. 'У вечері вони кажуть; чи буде ранок, а в ранці вони кажуть; чи буде вечір. Та вірші: 'А та кож всяка недуга та всяка висипка, яка не написана в книзі законів, ' іт.п. 'А Бог буде розганяти тебе поміж всіма народами, з одного кінця землі,

навіть на другий кінець землі.'', то якраз ставалося. Що ми можемо сказати, що ми можемо говорити, або як ми можемо самі себе оправдувати. Чи можемо ми сказати, що ми не грішили? Вважай, наші беззаконня свідчать проти нас.*) Бо ми згрішили, а Бог віднайшов беззаконня своїх слуг. Чи буде Святий, хай буде Він благословенний, відпущати суд без справедливості? Але ми можемо сказати, що 'Той, кого Бог любить - того Він оцінює'. Ми можемо також застосувати до них вірші: 'І починай в моїм святитищі'. Не читай Мімкудошай (з мого посвяченого)**). Бо від дня знищення Святої Святини, праведних посягатиме смерть, за беззаконня генерації.

ХІІ. ВНУТРІШНЄ ЖИТТЯ ЖИДІВСТВА В ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ

А тепер я хочу почати опис практик жидів у польському Королівстві, які були основані на принципах праведності та тривкості.

В трактаті Абот є сказано: Симон справедливий, був одним із останніх, що врятувався з Великої Синагоги. Він звичайно казав: „Світ оснований на трьох речах: На Торі, на святій службі і на практиці милосердя“. Рабін Симеон, син Гамалії сказав: „Світ зберігається трьома речами: правдою, справедливістю і праведністю. Всі ті б стовпів, на яких спочиває світ - були й існували в польському Королівстві.

Стовп Торі: Справи, які є добре відомі, не потребують доказів, бо крізь розсіяння Ізраєля, ніде не було так багато вчення, як у польським Королівстві.

Кожна громада вдержувала Академію, а голова кожної академії одержував достатню платню, - так, що міг він вдержувати свою школу без турботи, та що студії Торі були його єдиним заняттям.

Голова академії ніколи не оставляв свого дому на весь рік, за виїмком, як виходив з дому

студіювати до синагоги. Тож був зайнятий студіями Тори день і ніч. Кожна громада вдержувала й молодих мужчин, і засібняла їх тижневою платнею грішми, щоб вони могли студіювати з головою а - кадемії. А для кожного молодого мужчини, вони втримували ще двох хлопців, щоб студіювали під їхнім проводом, так, щоб він міг усно дискутувати Гемар (Талмуд), коментарі Раші і Тосафот, який він вивчав і так набирив досвіду до тонкості талмудських аргументів.

Хлопці були забезпечені поживою від громадського добродчинного фонду, або з публічної кухні. Якщо громада складалася з 50 домовласників, вона вдержувала не манше, як 30 молодих мужчин і хлопців. Один молодий мужчина та два хлопці, були як би приписані до одного домовласника. А молодий мужчина їв при столі, наче один з їхніх синів. Хоч молодий мужчина одержував стипендію з (від)громади, то домовласник забезпечував його всією поживою та питтям, яке він потребував. Де-хто з більше щедрих домовласників дозволяв теж і хлопцям їсти при їхньому столі, тож три особи були так забезпечені поживою і напоєм одним домовласником протягом цілого року.

Рідко де був дім такий у польському Королівстві, щоб його члени самі не занималися студіями Тори. Або голова родини був сам ученим, або його син, або його зять студіювали, або один з молодих мужчин їв при його столі. А часом усе те можна було подибати в одному домі. Так вони реалізували всі ті справи, три, про які рабін говорив з трактату сабаш, частина I: Рабін казав: „Той, хто любить рабіні, матиме сини, які будуть рабіними; той, хто шанує рабінів, матиме зятів ра-

*)-пояснення до попередньої сторінки: Це свята правда, але жиди її не признають, бо для них кров хидівська, це кров, - а кров 'гоїв'-це вода..

**)Цитата з Ляменту.Рабаті II. - переклад.

бінами; той, хто має острах перед рабінами - буде сам рабінським ученим.' Тож так було багато учених у кожній громаді. Громада з 50-ти домовласників мала 20 вчених, які osiąгнули титул Морену, або Гавер.*)

Голова академії був чонад них усіх, і вчені ж були підвладні йому і вони мали ходити до його в академії брати участь в його викладах.

Програма студій у польському Королівстві була така: час студій складався з періоду, який вимагав від молодих мужчин і хлопців студіювати з головою академії в академії. В літі те протягалося від 1-го дня місяця Іяра до 15-го дня місяця Аб; а в зимі, від 1-го дня місяця Чешван, до 15-го дня місяця Шеват. Після 15-го Шеват, або 15-го Аб, молодий мужчина, або хлопці були вільними і могли студіювати, де бажали. Від 1-го дня Іяра до тижнів Посту, а в зимі від 1-го дня Чешван до Чанука, всі студенти академії студіювали Гемара, коментарі Раші і Цоафот, з великою пильністю. Кожного дня вони студіювали галача - одна сторона Гемара з коментарями Раші і Тосафот - називається галача.

Всі вчені і молоді студенти громади, а також і ті всі, хто виказував наклон до студій Тори, збиралися в академії. Голова академії сам займав крісло, а вчені та інші студенти стояли при нім. Нім голова академії появлявся, вони дискутували Закон, а коли він прийшов, кожний запитував його, що то він знайшов трудного в законі, і він же предкладав їм своє вьяснення.

Вони всі мовчали, як голова академії викладав свою лекцію і предкладав нові вислідя своїх студій. Після дискусій його нової інтерпретації, голова академії продискутовував чілюк (це є різниця з точки погляду двох авторитетів), яка постунала в такий спосіб: він цитував контрадикції з Гемара, або Раші, чи Тосафот, - він витирив питання і предкладав противорічні твердження та давав ро-

*) Морену - означає 'наш учитель', а Гавер - це є заступник 'нашого учителя' - переклад..

зв'язки, які також були ускладнені; а потім він пропонував розв'язку, аж поки закон не був зовсім ясний *.

В літі вони не оставляли академії перед полуднем. Від тижнів Посту до Нового Року, та від Чанука до Паски, голова академії не займався ж так глибоко дискусіями. Він студіював з ученими Коди, такі, як Абраа Турім (Чотири Ряди) та їхні коментарі. А з молодими мужчинами, він студіював Рав Альфас та інші праці. В кожному випадку, вони також студіювали Гемара, Раші і Тосафот, аж до 1-го дня Аб, або до 15-го дня Шеват. Від тоді аж до Паски, чи Нового Року, вони студіювали коди і лиш подібні твори. Деякі тижні перед 15-им днем Аб, або 15-го дня Шеват, голова академії вшановував кожного студента, щоб сам провадив дискусію, замість нього. Та шана була так для вчених і для студентів. Вони мали представити дискусію, а голова академії мав слухати та після того включитися сам у диспуту. Так було ж роблено, щоб вправляти їхній розум. Той сам трактат студіювали по всім польським Королівстві у відповідній послідовності до 'Шістьох Ордерів'††

Кожний голова академії мав одного інспектора, котрий щоденно ходив зі школи до школи пригледитися хлопцям, убогим і багатим, що вони повинні студіювати. Він напминав їх щодня в тижні, що вони мусять студіювати, а не волочитися по вулицях).-(І тепер таку саму дисципліну мають)

*) Вся така наука полягає на впертій 'крутанині', щоб усе виходило так, як жидам треба, а не інакше. Звідси й Тора - це компіляція інтерпретації Закону та Св.Письма, а не саме Св.Письмо. Люди вірять не в букву Св.Письма, але в його інтепретацію -переклад.

**)'Шість Ордерів'-тут ордери з Мішна:Зераїм (насія), Моед(пори року), Нашім(жінки), Незїкін(знищення)Кодяшім(святоці) і Тогорот(очищення).

Що четверга всі хлопці мали бути екзаміновані своїми наставниками, щоб ствердити, що вони навчилися протягом тижня, і той, хто нічого не знав з того, що він студіював, або помилився в одній.. справі, його вибиди різкими інспектор на команду директора, а також інакше кажучи, був покараний перед хлопцями так, щоб він пам'ятав навчатися більше пильно наступного тижня.

Таксамо в навечер'я сабашу всі хлопці в групі з головою академії були випитувані, що вони навчилися протягом тижня, так як у повище згадуваній процедурі. В такий спосіб між хлопцями і був страх, і так вони студіювали регулярно.

Також під час Шеломет Бмеї Гагбаля (три дні, що попереджують Піст тижнів), та під час Чанука, - молоді чоловіки та хлопці зобов'язані були переглядати це, чого вони навчилися під час того часу, і за те провідники громад давали спеціальці подарунки в грошах. Такі були практики аж до І5 Аб, чи І5-го Шват. Після того голова академії, - разом з його студентами, молодими чоловіками та й хлопцями, подорожували на ярмарки. В літній порі їздили на ярмарки до Заслава і на ярмарок до Мірслава; а в зимі на ярмарок у Левові і до Любліна. Там молоді чоловіки та хлопці були вільні, щоб студіювати в академії, в якій вони хотять.

Так при кожних ярмарках сотні голів академії тисячі молодих чоловіків, та десятків тисяч хлопців, а жидівські купці, а також гоїв, - як піску на півбережжі моря, так вони всі збиралися.

Бо люди збиралися на ярмарок з одного кінця світу й з другого. А хто-небудь мав сина, або дочку в віці женячки, той ішов на ярмарок, робити вибір пари. Бо там була достатня нагода для кожного знайти собі уподобання та супругу. Тож сотні, а інколи тисячі таких виборів пари досягано ж на кожнім ярмарку. А жиди, чоловіки та жінки, проходилися по ярмарку, вдягнені в королівські шати. Бо вони держалися в повязі в очах володарів та в очах гоїв, і діти Ізраєля були численні, як пісок у морі, але тепер, з огляду на наші

гріхи, їх осталося небагато. Хай Бог змілосер - диться над ними.

В кожній громаді великою пошаною наділювано голову академії. Його слова слухали однаково убогі й багаті. Ніхто не оспорював його авторитету. Без нього ніхто не підносив своєї руки, ані стопи, але, як він наказав, так це все і мало бути. В своїй руці він носив палицю і нагайку, щоб вдаряти і сікти, карати та карати переступників, щоб вести порядок, щоб установити безпеку, та проголошувати заборону. (Хто має уха - нехай слухає!!!-переклад.).

Не зважаючи на те, - кожний любив голову академії, і той хто мав добру частину так, як пірнату пантарку (птицю), або гаплуна, чи добру рибу, - шанував тим голову академії, половинною, або, усім, та іншими подарунками срібла і золота, без міри. Також у синагогах, більшість з тих, що купили почесні, узгіднювали їх з головою академії. Це було обов'язком поклонувати його до Топи, читати третім, на сабах та на перші дні святкувань. (Фестивалів -перекл.). А, коли сталося, що голова академії називався Коген, чи Левіт, він одержував першенство, не зважаючи навіть на факт, - могли б бути інші управнені шаню Коген, чи Левіт чи заключної частини. (Тут оригінал трудний для ясности -треба розуміти-Коген, і Левіт мали першенство перед усіма навіть упривілейованими-перекладчик).

Ніхто не опустив синагоги на сабах, чи на свята, а виходили аж коли голова академії вийшов перший, а його учні після нього, а потім вся громада виходила і супроводила його аж додому. На фестивалі вся громада приходила з ним додому, щоб привітати його. З тієї причини всі вчені були і заздрісними та студіювали дуже пильно, так, щоб і вони також могли поступати на таке становище, та стати головами академії в якійсь громаді, - і змагаючись, робити добро з зовнішніх спонук, вони старалися також із власних спонук робити добро, і так край був виповнений знанням.

Основа святої служби: В сучасному молитви прийшли на місце (жертвенної) служби, так як це написано: 'Тяк він віддаватиме волю за жертви з своїх уст'. Молитви були 'наповняй панчохи добірним золотом''. У проводі було товариство тих що вставали догвідком, кличучи: 'Шопрім ля Бокер', ті, що сторожать ранок'', щоб молитися та оплакувати знищення Святині. З приходом ранку, члени Чевра Тегілім вставали та прочитували Псалми протягом години перед молитвою. Кожного тижня вони закінчували рецитатії з цілої книги Псалм. Це не траплялося, щоб будьякий мужчина й заснув час молитов у ранці і не пішов до синагоги, хіба з причини надзвичайних обставин. Коли мужчина прийшов до синагоги, він не пішов скоріше до свого зайняття, поки не почув кілька слів про Закон, глумачений вченим, або кілька рядків з коментарів Раші з Торі, Пророцтв, з Гагіографії, Мішна, або якихось законів з ритуалу, - будь-що серце бажало навчитись; бо по всіх синагогах було багато груп учених, які навчали других в синагогах негайно після вечірніх та ранішніх молитов. Вони відзначали: 'Вони йтнуть від сили до сили, кожний з них появиться перед Богом у Сіоні''.

Основа добродійності: в польському Королівстві не було міри видатків на добродійні (цілі); зокрема щодо гостинності. Коли учений, чи проповідник відвідував громаду, навіть такий, що мав систему видавати громадські квитки (на проживання-переклад.), але пішов до провідника якоїсь громади, він там перебував, де бажав. Тоді приходив громадський післанець (щось у подібності до судового вольного, або паламарі-перекл.), отримував свої уповноваження збирати фонди, щоб показати їх на ставниках синагоги, або провідникові громади на даний місяць, а вони давали відповідний дарунок який був доставлений післанцем у гідній формі.

Після того він був гостем домовласника так довго, як того бажав собі. Звичайно всі інші й перехідні, що отримували квитки, були гостями домовласника, що йому припадала черга, і там перебували доки хотіли. Квиток був важкий принаймше 3 дні.

Гість одержував поживу й напхток, рано, полудне і вечером. Коли вони бажали відійти, вони отримували харчі на дорогу, та були проводжувані кінно візком з одної громади до другої. Якщо молодіі мужчина, хлопці, або старший мужчина, — чч незамужні дівчата приходили з віддалених місцевостей, їх засібноували також одежою. Ті, які хотіли працювати в підприємстві, ставали челядниками купця, а ті, що бажали ставати слугами по домах, були призначувані служити в домі. Ті, що бажали студіювати, були засібнені учителем, а потім, коли він став важливим молодим мужчиною, багатий мужчина брав його до свого дому та давав йому свою доньку за дружину, а також кілька тисяч золотих кусків на віно, та зодягав його в королівські шати, бо що є королівство? Вчені. (Це забудь того читачу! — переклад.)

Після весілля, він посилав його геть з дому, студіювати по великих академіях. Коли він повернувся додому, після двох-трьох років, його тесть вдержував академію у своїм власнім домі, і він витрачав багато грошей між домовласниками, які були визначними ученими, щоб вони могли, відвідувати його академію протягом кількох років, аж поки він не стане сам головою академії, в котрійсь громаді. Навіть, коли молодець, ще не був визначним студентом на час, але бажав е студіювати, — уможливлував його стати вченим, після закінчення, — то в міжчасі приходив багатий мужчина, що мав молоду дочку, та давав йому поживу й напхток та одяг, і всі його потреби, так як би дава свому рідному синові, також наймав учителя для нього аж поки той не покінчив своїх студій; після того від давав йому свою дочку за жінку.

Не має більшого добродчинства, як це. Подібно бували також гідні похвали правила для убогих, незамужних дівчат в кожній провінції.

Ані одна убога дівчина не осягала 18 років життя, щоб не була замужня, а багато побожних — жінок — віддавалися тим корисним справам. Хай Бог винагородить їм та має співчуття над остан

ками Ізраєля.

Основною справедливости в польському Королівстві було так, як у Єрусалимі, (а-якже!-перш перед знищенням Святини, коли суди існували в кожнім місті, і коли хтось відмовився, щоб його судив суд його міста, він ішов до найближчого суду, -- він пішов так до великого суду. Бо в кожній провінції був великий суд. Так у столичному місті Острог був високий суд Волині й України, а столиці Львів - був високий суд для (Малої) Русі. Так було багато громад, що м а л и кожна свій великий суд, для своєї провінції.

Коли дві важливі громади мали спір між ними, вони погоджувалися, щоб їх розсудили головч ради Чотирьох Країв (Хай Скала та Спаситель захищає їх), які були на сесії двічі в році. Один провідник був вибраний з кожної важливої громади, доданий до них, - було 6 великих учених - з краю Польщі, а вони були відомі як Рада Чотирьох Країв. Вони були в сесії підчас кожного ярмарку в Любліні між Пурім та Расхою, а підчас, кожного ярмарку у Ярославі в місяці Аб або Едкуль. Провідники Чотирьох Країв були наче Сенгедрін в Камері Тесанч Каменів (у Святині-пр) Вони мали авторитет судити весь Ізраєль в польському Королівстві, щоб установити безпеку, установити порядок та карати кожного мужчину, якщо вони бачитимуть потребу. Кожна важна справа була предложена їм і вони її судили. В провідники Чотирьох Країв вбирали суддів з провінцій, щоб зменшували їхні труди, а ті називалися судьями провінції. Вони займалися справами грешевих спорів. Каря, право на володіння (титули-пер.), та інші важні закони приносили перед.. провідників Чотирьох Країв для розв'язки, - Хай Скала та Спаситель збереже їх. Ніколи спорячдів не були передавані судьям гоїв (Од воно як-пер.), або перед шляхту, чи перед короля, -хай його слава зростає, -а коли жчд предложив справу до суду гоїв, - він був покараний та вибичуваний суворо, щоб сповняв: ' 'Навіть самі найч' вороги стають судьями. ' '

Основа справедливости: кожна громада на-значувала мужів у справі ваг та мир, та які вва-жали і на інші підприємства, так, щоб кожна спра-ва була ведена згідно з правдою та справедли-втю *)

Основа миру: Бо ж сказано: 'Панбіг дасть силу твоїм людям; Панбіг благословитиме своїх лю-дей миром''. У Польщі було так багато охоти до науки, що ніколи троє людей не сіли разом до обі-ду, щоб не дискутувати слів Тори, про протягом їх кожний віддавався у дискусійні справи зако-ну і загадкові уривки Мідрашім, тому, щоб відмі-чувати: 'Твій закон й в моїй найглибше захованій частині''. А, Святий, хай буде благословенний, винагороджував їх так, що навіть, коли вони були в країні їхніх ворогів, Він не зневажив їх та не зломив свого заповіту з ними.**) І, де небудь є тупали їхні стопи на ґрунт між наших братів із дому Ізраєля, вони були вшановувані великою щедрістю, надусе наші брати з дому Ізраєля, що були в нещасті і в неволі між татарами. Бо татари ж повели їх до Константинополя, місто, яке було ме-тірю Ізраєля, та до славного міста Сальонік, та до інших громад у Туреччині й Єгипті, та у вар-варів і інших провінціях жидівського розпорошен-ня, де вони були викуплені за багато грошей, як уже згадувано повще. По сьогоднішній день вони не перестали викупляти полонених, яких приводять їм щодня. Господь винагородив їх.

Ті, що уникнули меча ворожого, в кожній у землі, де ступили їхні стопи як Моравія, Австрія, Богемія, Німеччина, Італія, - до них відносилися з ласкавістю, - були наділені поживою та напитком і -----*) очевидно, що та 'справедливість' відю силась лише до жидів, а гоїв жиди опу-кували в страшний спосіб, і вагою і мірою і які-стю на кожному кроці - перекл.

**) Всюди на першому ступені жиди, - така расист-ська ненависть до 'гоїв'; навіть Бог має робити лише те, що жидам треба. - Переклад.)

помешканням та одержиною і багато іншими дарами, кожний згідно до своєї важливости, а вони також прислужувалися їм і іншими справами. Зокрема в Німеччині вони більше зробили, як самі могли. Хай їхня справедливість проявиться перед Богом, щоби захоронити їх і весь Ізраель будь-де вони зберуться знову, так, щоб Ізраель міг замешкувати в мирі та в спокою в їхніх житлах. Хай їхня заслуга почислиться за нас та для наших дітей, щоб Бог вислуховував наші плачі, та, щоб зібрав нас розсіяних з чотирьох сторін землі, та післав нам праведного Месію, пріспішено в наш день. Амінь. Селя. (Кінець).

П І С Л Я С Л О В О

від перекладчика

ХВАЛА БОГОВІ! Ми закінчили цей мозольний переклад, який почали ще в 1945 році на чужині, і на протязі майже пів століття (від 1945-1975 року!) ми шукали, студіювали, вишукували й вибірували та порівнювали, і не раз уривався й нам терпець; здавалося, що перекладу ми таки не довершимо ніколи... Тому й щерз кличемо: Слава Милосердному Богові за поміч, за витривалість і за здоров'я та за те, що ми були гідні почати діло завершити вповні. А це сталося аж 7 грудня, 1975 Божого року!

Ті розповіді рабіна Ганновера, що записав усе те в часи ще свіжої рани, якої зазнав жидівський нарід, - не без своєї власної важкої, провини, - на українських землях, якраз у час нашого національного і соціального повстання-революції, що її довершив славний із славних Гетьман України Богдан Зиновій Хмельницький, - хай його слава буде відома всім поколінням покривдженим, гнобленим та переслідуваним - по віки, - ми навіть тепер із великої віддалі часу, жаліємо, що це сталося - це терпіння жидів - якраз на Українських Землях та в часі нашого національного й соціального відродження - тієї славної революції проти жорстоких гнобителів нашого народу тих часів - польських панів-шліхти, яким, на жаль так підло помагали і вислугувалися їм жиди таки в нашій рідній українській землі, - що, - як пише і сам рабін Ганновер у "Великій Калабані", "навіть ті найнижчі (жиди), були панами ЖИТТЯ І СМЕРТИ над упослідженими українцями!"

Страшне, але правдиве!

Дай, Боже, щоб таке ніколи не повторювалося, і щоб наша Українська Земля, кожна п'ядь,

якої є зрошена кров'ю найкращих її синів та дочок, - не була більше місцем кривавих розплат між жидами й українцями! Хай, замість цих прокльонів, що їх жиди незаслужено щопоку на нашу націю зсцляють, - вийде з їхніх уст проє славнення тієї великої і гарної землі Українського Народу, яка виплекала мільйони найкращих синів жидівського народу, - і тим за-сдуговує собі в того народу не на прокльони, але на благословення, на молитву, на прославлення Імені Тієї Великої Землі Української і Народу Українського, що серед мук і терпінь, був кинений ворогом у розпач, - і серед тієї боротьби мусіли платити й ті, які помагали во рогам гнобити ту, уперсуджену націю!

Хай Бог буде справедливий і поєднає нас бодай тепер! Хай допоможе нам, щоб Україна й її наріа якнайшкорує скинула ярмо вожоє - ту московсько-комуністичну наваду безбожну й забріхану, - щоб Україна стала місцем Волі на всі часи, - щоб стала місцем щастя, науки, оє бливо для тих, що найбільше натерпїлись за ті ідеали волі, справедливости й братолюбія! А це українці та й жиди.

Тепер пора потрудитися над тими ідеалами й спільно шукати порятунку в Бога й серед свого народу для найкращої мети: Волі, Незалежності і Свободи для усіх мешканців України!

Щоб, як українці, так і жидівські співмешканці знайшли в Україні свою Батьківщину й служили їй своїм трудом, працею і кров'ю!

Ми віримо, що настане час, і забудеться вся 'срамотня година!' що відновить свою Волю, Правду, Долю - Славна, Вільна Україна! А-мінь.

Словаччина - 1945, -
З.С.А - I 9 7 5 р.

Д О В І Д К А : Жиди прийшли в Україну, через Поділля в ІЗ-І4 ст. Але поява жидів в Україні датується ще з часів князя, - Святослава Завойовника (960 - 972).

Відомо бо, що жиди мали великий вплив у Хозарській державі, Кагани (королі), якої була Україна. Вони прийняли жидівську (Моїсеєву) віру.

Також знаємо з історії, що ту державу знищив раз назавжди наш володар князь Святослав Хоробрий (Завойовник), що попереджав своїх ворогів словами: 'Іду на Вас!'

Тож і відтоді, від часу розгрому докучливої для України хозарської держави, - датується й ненависть жидівства до українців і України.

Та у своїй масі, як сказано вище, - жиди в Україну прийшли через Польщу, й осіли серед українського народу, відразу стали вислухниками польської шляхти, як панівного чинника в Україні й безжалісного експлуататора та нищителя. В парі з панами, жиди гнобили до 'квадрату' українських селян, міщан та всі верстви українського автохтонного населення, що мало нещастя попасти під польське ярмо та ще й під жидівську 'опіку', яка вилізла 'боком', як одним так і другим.

Жиди так зуміли себе усамостійнити в очах польських панів, що стали посередниками й правою 'рукою' між польськими панами та українським населенням, яке без згоди жидів, - не в стані було навіть на панщині працювати: не в стані були навіть у свою рідну Православну Церкву вступити помолитися, ані повінчатися, ані діток охристити, ані мерців похоронити; на все те, треба було мати ключі від Церкви, які були в руках посередника-жидів, отого пана життя і смерті кожного українського невольника!

Цей стан - це таке пониження, образа, але, понадусе - страх, серед якого 'пляло' життя українського населення під польсько-жидівською кормигою!

Тож часи Хмельниччини стали для жидів в Україні дуже не вигідними, бо не ставало їм їхніх польських покровителів та вривалося поду

шне, і млянове, і камінне, і церковне, і ключове, і весільне, і похоронне та й христинне.. Все це уривалося, яклиш виступав проти тих польських та жидівських неймовірних знущань великий гетьман України Богдан Хмельницький. Звідсіля випливає така велика ненависть жидів до Хмельницького й до українців та України. Та ненависть продовжується на протязі сторіч, і її підсичують жиди аж до наших днів включно.

Навіть в Поверсальській Польщі жиди були привілейовані поляками, але лише на українських землях; тоді, коли в корінній Польщі поляки жидів не любили, переслідували та гонили на 'Креси Сходні', щоб там ссати кров з 'русина', а тех 'пускаць русина на русина', щоб було легше їм і наїувати та познушатися над українцями.

Також і за царської Росії царі забороняли жидам поселюватися в Московщині, але в Україні від часу Пререйславської Угоди (1654), а ще більше, від Андрусівської Угоди (1663), Москва протегувала жидів та вислугувувалася ними в поневолій Україні, де автохтоного українського населення було в оді 99%!

Знова ж за часів постанови тзв. ССРСР - вся московсько-комуністична верхівка не лише протегувала жидів в Україні, але й сама та верхівка, була пересякнена жидами-комісарами, політруками й начальниками та всюди там, де було вчгідно та й тепло жидам, які помагали розпінати Україну, і її нарід, відносячись до українців з презирством, погрожуючи їм: 'М'я вас уже маємо в мішку, лишається ще зав'язати його..' Московсько-жидівські комісари з ЧЕКА, МВД, ЕНКАВЕДЕ і ін., вчгубили понад 8 мільйонів українців не лише, штучним голодом 1932/33 роках, але засланнями й тортурами та безпардонними розстрілами кожного 'куркуля' лиш тому, що він українець, а жиди хотіли мститися і мстилися за 'мовляв, -Хмеля та за часи навіть Святослава Завойовника.., за ха зарів і Хозарію... Не вірите? Прочитайте собі, як хочете, історію жидівства, -там все те знайдете, і буде кожному трохи ясніше за що нас жиди так витереблювали тоді, коли була нагода без карно знищити українця навіть за те, що сказав, що жид - є жидом... А треба сказати було 'єврей' Такі страшні часи переживав наш нарід.

До тієї юдиної роботи в тзв. ССРСР причинилися дуже ретельно сотні й тисячі жидівських чинівників, чекістів, емведистів, енкаведистів і всякої іншої по назві наволочі. Хай Бог помстиць це насильство, і ту кров невинних жертв, що впали в Україні з рук тих катів!

Та жидівська раса далась нам в знаки так жорстоко, як мало хто інший. Вони виконали і перевиконали всі 'строки' у винищуванні українців!

Недаром саб Бог сказав: 'А те кождо гадюче - вже таке останеться аж до Мого (другого) притхєду!' - це слова нашого Спасителя, які знайдете в св. Євангелії.

Те 'гадюче кождо' гуляло в час колективізації і воно здецимувало Український Народ стоящим гє лодом, холодом, розстрілами, гоненням, цькуванням, застрахуванням і вивозами поза кордонн України тисячі-тисяч безборонного українського населення.

А Україна, медом і молоком текуча - мала служити й годувати жидів і жидівських комісарів, які мали вільну руку від москвичів, і використовували, так жорстоко, що лише вони це могли зробити, оце ж кождо.

Подібна ситуація була і на Закарпатті, де й чехи послуговувалися жидачч, як своїми наглядачачч, але не в такій застрашаючій формі. Там лише ошукували, ожебрачували, денунціювали, але не мали права фізичного знищення, як це було в тзв. ССРСР.

Навіть циганська Румунія і баронська Мадярщина послуговувалися жидаччч і не забороняли їм 'прищиплювати' українців, де лише могли, і як могли. Тож стан на рідних землях України, непаз бував для того населення-українців - суцільним пеклом на землі.

Лише зникама частина жидів здавала собі справу з того ненормального поведження їхніх собратів, які недлюдськи гнобили українців на кожному кроці. Та зникама частчна жидівського населення непаз давала пересторогу своїм юдеям, що за все те постигне їх кара Божа, хоч може і людськими ж руками.

Така , частинна кара постигла їх і в часи того протипольського повстання 1648-49 рр, що його зробив гетьман України Богдан Хмельницький, а ще страшніша кара впала на них у час II-ї світової війни, коли жорстокі німачи почали були виробляти з жидів мило. Хай пропадуть ті часи й ніколи не повернуться- ні жидівські кровопийці, ані погроми проти них!

Вінніпег, 1975.

І.Янкс

